

Az 1964-es magyar–szentszéki részleges megállapodás ^[1]

A II. Vatikáni Zsinattal (1962–1965) kezdődő egyházi nyitás és a XXIII. János pápa által elindított ún. „keleti politika”, továbbá a nemzetközi helyzet tette lehetővé, hogy 1964. szeptember 15-én Agostino Casaroli, az Egyházi Közügyek Tanácsának titkára és Prantner József, az Állami Egyházügyi Hivatal vezetője Budapesten aláírtak egy „részleges megállapodást” az Apostoli Szentszék és a Magyar Köztársaság között. Az állandósult „részleges” jelzőt azért illesztette az okmányhoz az utókor, mert a tárgyalat kérdések közül csupán néhányban sikerült ténylegesen megállapodni. Szövege a legutóbbi évekig nem volt nyilvános, pedig egy bő negyedszázadon át – a Magyar Köztársaság és a Szentszék között 1990. február 9-én aláírt újabb megállapodásig, amely a diplomáciai kapcsolatok újrafelvételéről intézkedett – meghatározta a magyar katolikus egyház és a kormányzat viszonyát.

Bevezető

A megállapodást 1964-ben a magyar Külügyminisztérium 70 évre szigorúan titkos minősítéssel látta el. A rendszerváltozás után elvégzett felülvizsgálat alkalmával a korabeli minősítést fenntartották. Szabó Csaba 2005-ben megjelent, a Magyar Népköztársaság és a Szentszék hatvanas évekbeli kapcsolatait feldolgozó kötetében hívta fel a figyelmet a vatikáni iratokkal kapcsolatos következetlenségekre, ellentmondásokra.[1] A szerző az ügyben kikérte az adatvédelmi biztos véleményét, és hivatalosan kezdeményezte a Külügyminisztériumnál az iratok minősítésének feloldását. Ez 2006-ban az iratok jelentős részénél meg is történt, a visszatartott minősítéseket pedig 2013-ban törölték. Már akkor elhatároztuk a „legendás” megállapodás és a hozzá kapcsolódó dokumentumok szakszerű feltárását és kötetben történő kiadását, ami különböző okokból máig elmaradt. Az *ArchívNet* szerkesztőinek felkérése újabb ösztönözést adott ahhoz, hogy korábbi gyűjtéseinkből kiemeljük a „lényegét”, azaz magának a megállapodásnak az olasz és magyar nyelvű szövegét, kérve egyúttal az érdeklődők türelmét a többi irat forráskritikai feldolgozásához. Bevezetőnk is csupán a dokumentumra fókuszál, a minden részletre kiterjedő elemzést a kötethez ígérjük.

Agostino Casaroli

A megállapodás olasz változatát – kivéve az *Atto* (Okmány) rövid szövegét – 2008-ban publikálta Giovanni Barberini *La politica del dialogo. Le carte Casaroli sull'Ostpolitik vaticana* című forráskiadványában (Il Mulino, Bologna). Barberini közlése az *Agostino Casaroli* hagyatékában őrzött másolat alapján készült,[2] amit az érsek halálát követően előbb Pármában a városi levéltárban őriztek, majd 2015-ben átkerült a Vatikáni Államtitkárság Államközi Kapcsolatok Szekciójának Történeti Levéltárába. A megállapodás alábbiakban közölt, immár teljes szövege a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában található fotókópia átírata.[3]

A megállapodás olasz és a magyar nyelvű változata esetenként – csekély mértékben ugyan, de – eltér egymástól, ezt a jegyzetekben közöltük. A külön álláspontok megfogalmazása a felek saját anyanyelvén történt, a másik nyelvű szöveg a fordítás. A fogalmazványokat a diplomáciai futárszolgálat révén több körben egyeztettek. A közös részeken azonban inkább az olasz volt az eredeti, és a magyar a – sokszor igen hevenyészett – fordítás. A felek saját kijelentéseikre hitelesnek – és ezt a megállapodás záró mondatai rögzítik is – a saját anyanyelvükön készült dokumentumot tekintették, a közös részek esetében viszont az olasz is és a magyart is eredetinek fogadták el. Az aláírt dokumentumban a két szöveg többnyire tükörképpen, néha egymástól elcsúszva, egymás mellett párhuzamos hasábkokban fut. Forrásközlésünkben először a teljes olasz, ezt követően a magyar változat olvasható, és ez utóbbihoz illesztettük az értelmező-magyarázó jegyzeteket. A forrás szövegében csak néhány, de indokolt esetben találni szerzői betoldást, ezek kapcsos [...] zárójelben olvashatók.

A szentszéki–magyar diplomáciai kapcsolatok szünetelése

A második világháború után Magyarország a szovjet érdekszférába került, és ezzel lényegében megszűnt az ország külpolitikai mozgásterét, ami közvetlenül érintette a korábban zavartalan szentszéki–magyar diplomáciai viszonyt is. A Szövetséges Ellenőrző Bizottság döntése értelmében *Angelo Rotta* nunciust 1945. április 4-én kiutasították Magyarországról, arra hivatkozva, hogy *de facto* elismerte a nemzetiszocialista Szálasi-rezsimet. A nunciust a német megszállás és a nyilas hatalomátvétel után valóban a helyén maradt, és az üldözöttek érdekében érintkezett mind a német, mind a magyar hatóságokkal.

A második világháborút követő koalíciós években napirenden volt Magyarország és a Szentszék kapcsolatainak rendezése. Már a *dálnoki Miklós Béla* vezette kormány készségesnek mutatkozott helyreállítani a diplomáciai kapcsolatokat. *Mindszenty József*, az új hercegprímás 1945. október 27-én írt levelében közölte a miniszterelnökkel, hogy személyesen kívánja a Szentszékét kérni a diplomáciai kapcsolat sürgős felvételére, és hozzá kíván szólni az első vatikáni követ személyének kiválasztásához. Az 1945. december 8-i pápai audiencián azonban már az új nunciustól elcsúszva, hívei és lapjainak olvasói ellen. Magyarországon a helyzet kimondottan nyomasztó volt. 1950 nyarán szerzetesek ezreit üldözték ki rentházaiakból. Mégis – sőt éppen ezért – *Grösz József* kalocsai érsek 1950. augusztus 30-án megállapodást írt alá a kultuszminiszterrel, bár egy kísérelésében hangsúlyozta, hogy a megállapodással nem szándékozik a Szentszék jogait csorbítani.

A kommunista hatalomátvétel (1948) után a magyar állam és a Szentszék között minden érintkezés megszűnt, s a helyzet rendezése Mindszenty József bíboros, esztergomi érsek-prímás életfogytiglani elítélésével (1949. február 8.) lehetetlenné vált. XII. Piusz pápa lángoló szavakkal bélyegezte meg a bírósági döntést. Július 1-jén a Szent Officium útján dekrétumot adott ki a kommunista pártok tagjai, előmozdítói, hívei és lapjainak olvasói ellen. Magyarországon a helyzet kimondottan nyomasztó volt. 1950 nyarán szerzetesek ezreit üldözték ki rentházaiakból. Mégis – sőt éppen ezért – *Grösz József* kalocsai érsek 1950. augusztus 30-án megállapodást írt alá a kultuszminiszterrel, bár egy kísérelésében hangsúlyozta, hogy a megállapodással nem szándékozik a Szentszék jogait csorbítani.

A Vatikán 1958-ig, XII. Piusz pápa haláláig a kommunistákkal szemben hajthatatlan magatartást képviselt, és ez nem hozott könnyítéseket a keleti blokkban élő egyházaknak. Bő tíz esztendőnyi mozdulatlanság után az 1960-as évek elején mozdultak meg ismét a „fogaskerek”. A diplomáciai kapcsolatok kérdése ekkoriban a Szovjetunió és a Szentszék szintjén merült fel, azonban az SZKP KB a többségében katolikus lakosságú országok kommunista pártjainak vezetőivel is egyeztetett. Ennek során *Kádár János* 1963. január 10-én a szovjet nagykövet útján a következő választ küldte a moszkvai vezetőknek: „*Megítélésünk szerint nagy és pozitív jelentősége volna, ha diplomáciai kapcsolat létesülne államunk és a Vatikán között. A továbbiakban nyilván e kérdés felmerülne a Vatikán és más*

szocialista ország viszonylatában is, amit szintén támogatni lehetne. Az ilyen viszony bizonyos lehetőségeket az egyház számára is adna, de a szocialista rendszer jobban ki tudná aknázni saját előnyére. Magyarország esetében ezt bizonyosnak tartjuk. [4]

A kádári néprontos politika a hidegháborús frontok lazulásával, az enyhüléssel kívülről kapott erősítést: az egyházban a II. Vatikáni Zsinat és az „új keleti politika” egyre megengedőbb lett, és szerencsésen találkozott Kádár János konszolidációra hajló politikájával. A II. Vatikáni Zsinat volt az a fórum, amely megnyitotta a katolikus egyházat a „modern világ” felé, és egyben a keleti blokk országaival történő kétoldalú kapcsolatfelvétel előkészítésének terepe lett. [5]

XXIII. János pápa

Az első tárgyalások

XXIII. János pápa 1963. április 11-én adta ki a társadalmi és nemzetközi béke megvédése érdekében „minden jóakarátú” emberrel együttműködést szorgalmazó *Pacem in terris* kezdetű enciklikáját. Ez is közrejátszott abban, hogy 1963. május 7–9. között Budapesten sor került az Apostoli Szentszékek képviselő Agostino Casaroli vatikáni helyettes államtitkár és a magyar állam megbízottja, az Állami Egyházügyi Hivatal elnöke, Prantner József közötti első tárgyalásra. Am a párbeszéd éppen hogy elkezdődött, amikor XXIII. János pápa 1963. június 3-án elhunyt.

A június 21-én megválasztott új pápa, VI. Pál, miután a Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációja tagjainak 1963. július 16-án a magyar és a csehszlovák kormányokkal folytatott tárgyalások jövőjéről tartott bizalmas értekezlete a tárgyalások folytatása mellett foglalt állást, folytatta elődje keleti politikáját. Az első magyar–szentszéki tárgyalást így újabb megbeszélések követték, és 1963 őszére már megformálódtak a leendő megállapodás főbb pontjai. A négyfordulós megbeszélés-sorozat eredményeit rögzítő iratokat 1964. szeptember 15-én írták alá. Az egyezmény híre nemzetközi feltűnést keltett, mivel precedenst jelentett: a Szovjetunió szövetségi rendszeréből addig egy állam sem kötött soha hivatalos megállapodást a Szentszékkel. A jog, hogy a Vatikánnal tárgyaljon, addig csupán a Szovjetuniót illette meg. A megállapodás egy kettős el- és beismerés: a magyar kormány elismerte a Szentszék illetékességét a magyar katolikus egyház ügyeiben, a Vatikán pedig dokumentálta, hogy tudomásul veszi és elfogadja a magyar állam igényeit és érdekeit a magyar egyház személyi kérdéseiben.

Az Apostoli Szentszék és bármely állam közötti megállapodásnak három alapvető típusát különböztetjük meg: az 1. a konkordátum, amely a kapcsolatok egészét tartós jelleggel, ünnepélyes formában rögzíti; a 2. a *modus vivendi*, ami a kapcsolatok egészét ideiglenes jelleggel szabályozza, míg a 3. a részleges megállapodás, ami a kapcsolatoknak csak egyes részterületeivel foglalkozik. A Szentszék és a magyar kormány között 1964-ben nem jött létre *modus vivendi* vagy konkordátum, még megállapodás (*accordo*) sem, hanem csak egy ún. részleges megállapodás (*agreement*), amely néhány kérdés gyakorlati megoldásához vezetett anélkül, hogy az e kérdésekkel összefüggő jogi problémákat átfogóan megoldotta volna. Más források az okmányt „*intesa pratica*”-nak (*protokollische Verständigung-nak*) nevezik. [6]

Az eseményről Budapesten és a Vatikánban egyidejűleg közleményt adtak ki, [7] amelyből a további tárgyalási készség mellett csak az derült ki, hogy a külügyminisztériumban egy okmányt (*atto*) és egy jegyzőkönyvet (*protocollo*) írtak alá, ezekhez csatoltak még két mellékletet (*allegato*). A részleges megállapodás tehát e három részből – okmány, jegyzőkönyv, 1. és 2. számú melléklet – áll. Az okmány azt a három kérdés tartalmazta, amelyekben megegyezésre jutottak, nevezetesen a püspökök kinevezése, a Magyar Népköztársaságra és az annak alkotmányára teendő eskü kérdése, valamint a római Pápai Magyar Egyházi Intézet működtetése. A jegyzőkönyv a felmerült, de függőben maradt problémákat rögzítette, az 1. melléklet a püspöki kinevezésekkel kapcsolatos megállapodásról, a 2. melléklet a Pápai Magyar Egyházi Intézetről szólt.

Az okmány első kötelezvénye: a püspökök kinevezése

Az 1945-ben bekövetkezett rendszerváltozásból, valamint az alkotmány 1949-es elfogadása után az állam és egyház szétválasztásának elvől egyenesen következett, hogy a Magyar Népköztársaság nem igényelhetette azokat a jogosítványokat, amelyeket a magyar államfők évszázadokon át gyakoroltak. A szétválasztás elve azonban nem jelentette azt, hogy az államnak közömbös lenne, kik töltik be az egyes egyházi állásokat. Az állam ezért mindvégig ragaszkodott a főkegyúri jog szocialista viszonyok közötti fenntartásához. 1951. július 3-án adta ki az Elnöki Tanács az 1951. évi 20. sz. törvényerejű rendeletét, amely a főkegyúr jogkörébe tartozott egyházi állások betöltéséről szólt, így az csak a katolikus egyházra vonatkozott: érseket, címzetes érseket, püspököt, segédpüspököt, főapátot, apátot és szerzetesrendi tartományfőnököt Magyarország területére csak a Népköztársaság Elnöki Tanácsának előzetes hozzájárulásával lehetett kinevezni. A szocialista találmánynak is nevezhető *előzetes hozzájárulási jog* hivatkozásai alapja a középkori bemutatási (prezentáció), illetve ajánlási jog volt.

1956 forradalmának tanulsága az állam egyházpolitikájában csak formális és taktikai engedményeket hozott. Miután a forradalom következményeként megrendültek a korábbi ellenőrzési mechanizmusok, a megbízható papi-lelkészi személyi állomány kiépítése központi kérdéssé vált. Ezért az Intéző Bizottság határozatba foglalta: az Elnöki Tanács haladéktalanul alkosson törvényerejű rendeletet az „állam legfőbb felügyeleti jogának gyakorlásáról” az egyházak felett. [8] Mindenekelőtt korrigálni kellett az elégtelennek bizonyult 1951. évi 20. sz. törvényerejű rendeletet, amely még lehetőséget adott a püspököknek, hogy állami jóváhagyás nélkül személycseréket hajtsanak végre a főhatóságuk alá tartozó egyházkormányzati egységben. 1957. március 24-én kibocsátották az egyházi állások betöltését szabályozó 22. sz. törvényerejű rendeletet. [9] amelyet – a magyar jogban példátlan módon – visszamenőleges hatállyal, 1956. október 1-jétől alkalmaztak. [10] és kiterjesztették a katolikus egyházon kívül a református, az evangélikus, valamint az izraelita felekezet bizonyos tisztségei betöltésének módjára is. A rendelet minimálisra csökkentette a püspökök belső kormányzati jogát: minden papi (kivéve a kisebb vidéki plébánosi és kápláni posztot), minden teológiai professzori és minden egyházi középiskolai igazgatói állás betöltése vagy áthelyezés, illetve leváltás állami hozzájárulástól függött. Az 1959. április 6-án megjelent végrehajtási utasítás már nem csupán kinevezési és egyetértési, hanem ún. kényszerkinevezési jogot is biztosított az államnak. A Szentszék *ab ovo* nem fogadhatta el a jogszállásokat, és így 1964-ig, a megállapodásig nem volt lehetőség az üresedésben lévő állumok kanóni betöltésére. [11]

Agostino Casaroli nyilatkozata szerint „a nehézségek közül az első az volt, hogy a püspököket az egyedülilletékes hatóság, vagyis a Szentszék nevezze ki, anélkül, hogy az államhatalom részéről támasztott akadályok gyakorlatilag lehetetlenné tegyék az egyházi rendelkezés végrehajtását. [12] A tárgyaló felek úgy találtak megoldást, hogy közben továbbra is két ellentétes és összeegyeztethetetlen álláspont feszült egymásnak: a Szentszék nem ismerte el az állami korlátozás jogosságát, a kormány viszont nem mondott le érdekeinek érvényesítéséről és nem vonta vissza az 1957. évi 22. számú törvényerejű rendeletet. (A rendelet 1959-ben kiadott végrehajtási utasítása csak 1971-ben módosult, összefüggésben Mindszenty az évi őszi távozásával. Am mindezzel együtt is 1990-ig fennmaradt a püspöki jurisdikció megbénítása és az egyházmegyei kormányzat kommunista pártszempontok szerinti befolyásolása.) A megállapodás, amit az 1. számú melléklet részletez, végül is azt szabályozta, hogy milyen módon történjék az Elnöki Tanács előzetes hozzájárulásának kikérése a Szentszék kinevezésétől függő egyházi állások betöltésénél. A processzusban meghatározó szerepet játszik a püspöki kar, illetve annak elnöke, aki bírja a kormány véleményét, s hogy annak nincsenek „megalapozott ellenzései okai” (1. sz. melléklet, 1. pont). Eltérő esetben a Szentszék maga igyekszik megszerezni a bizonyosságot (1. sz. melléklet, 2. pont). Végeredményben tehát a Szentszék tudomásul vette, hogy a tőle függő egyházi állások betöltésénél előzetesen ki kell kérnie az Elnöki Tanács elnökének hozzájárulását – továbbra is érvényben maradt az 1957. évi 22. sz. törvényerejű rendelet –, és csak ennek birtokában eszközölte a kinevezést. Az állam viszont tudomásul vette a pápa kinevezési jogát, tehát lemondott a kinevezésben való direkt részvételéről, a főkegyúri jog történelmi módjának gyakorlásáról.

Az okmány második kötelezvénye: hűségeskü a Magyar Népköztársaságra és az alkotmányra

A több évszázados múltra visszatekintő hűségeskü gyakorlata egyfajta biztosítékot jelentett arra, hogy a püspökök az uralkodó minden rendeletét kivétel nélkül végre fogják hajtani. Erre a garanciára a hatalom az állam és egyház szétválasztása után is igényt tartott: elvárta, hogy ne csak a közalkalmazottak (17/1945. M. E. sz. rendelet), hanem a lelkészek is tegyenek esküt az 1949-es alkotmányra. A minisztertanács 1949. október 22-én kihirdetett 4288. sz. rendelete eskütételt írt elő

többek között azoknak is, „akik az állam terhére részesülnek jövedelem-kiegészítésben”.[13] A lelkeskedő és hitoktató papság már 1909 óta ebbe a kategóriába tartozott. A Vallás- és Közköztudományügyi Minisztérium 100-1/1950. eln. sz. rendelete tovább szabályozta az egyházi személyek eskütételét, az eskütől vonakodó főpapoktól pedig megvonták a kongruát. A református, az evangélikus és az unitárius egyház püspökei 1950. január 13-án, az izraelita felekezet rabbijai január 15-én felesküdtek az alkotmányra. A katolikus püspökök azonban – arra hivatkozva, hogy azt csak az Apostoli Szentszék engedélyével tehetnék – megtagadták az eskütételt, csak a kongruát papok esetében járultak hozzá. A klérus ellenállását végül is azt követően sikerült megtörni, amikor 1951. júniusban koholt vádak alapján elítélték Grósz József kalocsai érseket, az 1950-es megállapodás aláíróját. E per hatására a katolikus püspöki kar – *Kisberk Imre* székesfehérvári segédpüspök és az akadályozott főpapok kivételével – 1951. július 21-én letette az esküt az alkotmányra. Az 1957. évi 22. törvényerejű rendelet végrehajtásáról szóló 18/1959. (IV. 6.) számú kormányrendelet már tartalmazta a kinevezett eskütételi kötelezettségét is.

Róma saját álláspontját illetően a II. Vatikáni Zsinatra kiutazott püspöki delegáció tagjainak átadott szóbeli jegyzékben nyilvánvalóvá tette,[14] hogy az államesküt korántsem tekintik olyan kardinális kérdésnek, mint ahogy azt a magyar püspöki kar remélte.[15] A tárgyalások során a kormánydelegáció taktikai megfontolásokból akadékoskodott, és végül a szentszéki javaslatot eredeti formájában nem fogadta el. Azonban gyakorlatias kompromisszum született: az eskü szövegén nem változtatnak, de a püspökkari konferencia elnöke és az Állami Egyháziügyi Hivatal elnöke között egy levélváltás fogja rögzíteni: „...a Magyar Népköztársaságra és Alkotmányára tett hűségeket a jelenleg érvényben lévő formula megtartásával a katolikus papsághoz tartozók »sicut decet Episcopum vel sacerdotem« (ahogyan püspökhöz vagy paphoz illik) szerint értelmezik”.[16] A részleges megállapodással tehát a Szentszék beegyezett, hogy a püspökök és a papság állampolgári esküt tessenek az alkotmányra, de annak nem szabad ellenkeznie a klérusok állásával.

Az okmány harmadik kötelezvénye: Pápai Magyar Egyházi Intézet Rómában

Az okmány harmadik pontja a Pápai Magyar Egyházi Intézetről szól és kimondta: a kormány lehetővé teszi, hogy a magyarországi egyházmegyék papjai itt végezhessek felsőfokú tanulmányaikat. (Egy későbbi megállapodás szabta meg az intézet vezetésének mikéntjét, és azt, hogy egyházmegyénként egy-egy papot lehet Rómába küldeni tanulni.)

Az intézet múltja az 1890-es évekre nyúlik vissza, amikor *Fraknói Vilmos* címzetes püspök, történész, akadémikus egy alapítványt hozott létre a Rómába érkező kutatók részére. Az alapítványt Római Magyar Történelmi Intézet néven 1912-ben átvette a magyar állam, majd 1927-ben beillesztették az akkor megalapított Collegium Hungaricum (1936-tól Római Magyar Akadémia) keretébe, amely négy osztállyal – köztük az ún. Papi Osztállyal – kezdte meg működését a Via Giulia 1. szám alatt lévő Falconieri-palotában.[17] Az ekkoriban kibontakozó klebelsbergi ösztöndíj-politika célja az volt, hogy a magyar tudósok, tanárok, papok és művészek minél nagyobb számban látogassanak el Itáliába, hogy az olasz kapcsolat révén szerezzék meg azt az európai tudást, amellyel a területileg megcsonkított Magyarország kulturális értékeit bizonyíthatják a nagyvilágnak. A második világháború kitéréséig terjedő időszak az intézet aranykorának tekinthető.

Felelős egyházi tényezők kezdettől fogva a Papi Osztály önálló intézetté fejlesztésére törekedtek, ami az 1930-as évek folyamán meg is valósult: a Papi Osztály a beköltözéstől (1929) fogva előbb a második emelet egy részét, majd egészét (1936) foglalta el, saját vezető (*superior*) irányításával, önálló hivatali és pénzügyi adminisztrációval (1936), külön kápolnával (1938-tól kaptak vikáriusi engedélyt az oltárszentség őrzésére). Majd az illetékes pápai hatóság, a *Sacra Congregatio de Seminariis et Studiorum Universitatibus* (Semináriumok és Tudományegyetemek Szent Kongregációja) 1939. június 8-án kelt rendeletével az Egyházi Kollégiumot a Szentszék által törvényesen elismert kollégiumok (kegyes házak – *domus pia*) sorába iktatta. A működési szabályzat megerősítése egyelőre csak öt évre szólt, de már a következő esztendőben, 1940-ben véglegesítették az intézmény helyzetét. XII. Piusz pápa – a hercegprímás egyetértésével, a fent említett kongregáció előterjesztésére – a Kollégiumnak a Pápai Magyar Egyházi Intézet Rómában (*Pontificium Ecclesiasticum Hungaricum in Urbe*) nevet, ezzel egyidejűleg önálló pápai intézeti rangot és jogállást adott, és ezzel függetlenítette a Római Magyar Akadémiától.[18] Az önállósodás ellenére az intézet továbbra is megkapta ugyanazt az anyagi-szervezeti támogatást, amit addig a Római Magyar Akadémia a saját keretébe tartozó Papi Osztálynak megadott.[19]

Az intézet magyar papoknak adott otthont, akik a püspökeik szándéka szerint teológiai tanulmányokat vagy levéltári kutatásokat folytattak római egyetemeken, pápai intézetekben. A hazatérő papok a teológiai oktatásba, a papképzésbe vagy az egyházkormányzati munkába kapcsolódtak be. Az intézet 1943-ig működött, majd a második világháború miatt szünetelt a működése, 1947-től pedig ismét fogadott növendékeket Magyarországról. Összefüggésben a hazai egyházpolitikai történésekkel (kivált Mindszenty bíboros hercegprímás letartóztatásával és elítélésével), 1950-re a Római Magyar Akadémia és a Pápai Magyar Egyházi Intézet között feszült viszony alakult ki. Előbbi a magyar követség része lett, megfosztották önálló tudományos és művészeti intézeti jellegétől. Utóbbi vezetői és papi lakói pedig politikai menekülteké váltak. A magyar állam akkori irányítói már nem tartották saját céljuknak a római papképzés támogatását: az intézményre úgy tekintettek, mint az ellene áskálódó emigráció főhadiszállására, és nem ismerték el működését. Az intézetet *Zágon József* prelátnak – akinek a neve 1971-ben, a Mindszenty-ügy megoldása során merül fel meghatározóan – vezette, ő azonban nem rektori, hanem régensi címet viselt. *Horváth János*, az Állami Egyháziügyi Hivatal elnöke 1952. május 15-én kelt utasításával az Egyházi Kollégiumot megszüntetnie nyilvánította, mivel az alapszabályának több pontját megszegte. Ezen elsősorban a magyarországi politikai menekültek, az emigránsok támogatását értették, ami persze valóban nem szerepelt az intézet alapszabályaiban.[20] Az intézetet mindezek dacára nem sikerült megszüntetni, csupán helyzetének jogi értelmezése változott. 1956. november elején a Római Magyar Akadémián lakó követségi dolgozók elhagyták az épületet, így a Pápai Magyar Egyházi Intézet vette birtokba az egész barokk palotát. 1956. november 4-e után vezetői nem adták át a kádárius hatóságoknak, hanem elszállásolták benne azokat a menekült fiatalokat, akik Rómában akartak tanulni. „A magyar hatóságok azonban azzal fenyegették meg az olasz illetékeseket, hogy elkobozzák a budapesti Olasz Kultúrintézet épületét, ha nem segítenek a Falconieri-palota visszaszerzésében.”[21] Zágon prelátnak engednie kellett, és az emigráns diákoknak egy lakást vásárolt, ahová azok 1957 őszén elköltöztek. A papi lakók természetesen ott maradhattak a palota II. emeletén a magyar hatóságok visszatérése után is.

Az 1964-es megállapodással új helyzet keletkezett, a Pápai Magyar Intézet visszakérült a Magyar Katolikus Püspöki Kar vezetésére alá.[22] A most közölt okmány szövege csupán történelmi előzményként említi, hogy a Pápai Magyar Egyházi Intézet a Római Magyar Akadémiához tartozott, és teljes egészében elfogadta, hogy 1940-ben önálló jogi személyiségű intézet keletkezett (bár ezt a kifejezést nem használta). A részleges megállapodás a rektor (igazgató) kinevezéséhez kikötötte a magyar kormány előzetes hozzájárulását, a növendékek esetében pedig előírta, hogy csak magyar egyházmegyéből az ordinárius és a püspöki kar elnökeinek jóváhagyásával jöhetnek, és természetesen minden olyan jogszabályt be kell tartaniuk, amelyek a külföldön tartózkodó magyar állampolgárokra érvényesek. Mindehhez a kormány biztosította az akkor elfoglalt helyiségek kizárólagos használatát, fenntartásukról – a fűtést és világítást is beleértve – gondoskodott, továbbá anyagilag hozzájárult az igazgató illetményéhez és a hallgatók ellátmányához. Az igazgatónak az akadémiai év (tanév) végén a magyar kormány felé is – az akadémia igazgatóján keresztül – jelentést kellett küldenie. A Vatikán hamarosan leváltotta az „emigráns” vezetőséget és hazulról kiküldötteket nevezett ki az intézmény élére. A megállapodás szerint egyházmegyénként egy (összesen tehát 11), a gyakorlatban évente mégis csak nyolc, teológiai tanulmányaikat a római egyetemeken tökéletesítő magyarországi ösztöndíjas lakhatott a kollégiumban.

A jegyzőkönyv (protocollo)

A megállapodás második része, a jegyzőkönyv – tömören összegezve mindkét fél álláspontját – 12 pontban sorolta fel a tárgyalássorozat folyamán érintett, de nyitva maradt kérdéseket (köztük azokat is, amelyeket az okmányban már rögzítettek). Ezek a következők voltak: az egyházmegyék főpásztori székeinek betöltése és a püspökök kinevezésének módja; egyes püspökök személyi helyzete; hűségeket a Magyar Népköztársaságra és alkotmányára; működési szabadság és korlátok (miniszteri biztosi intézmény, az ordináriusok szabad kapcsolattartása a Szentszékkel); a letartóztatott és felfüggesztett papok és szerzetesek ügye; a papi semináriumok kérdése; a szerzetesrendek és kongregációk helyzete; az iskolai vallásoktatás kérdése; a lelkipozíciók szabadsága; a papság polgári tevékenysége; a magyar emigráns papsággal kapcsolatos problémák és a Pápai Magyar Egyházi Intézet kérdése; végül Mindszenty József bíboros érsek „ügye”. A jegyzőkönyv jelentősége abban rejlik, hogy ez volt az első alkalom, amikor a Szentszék közvetlen tárgyalásokon tudta kifejezni véleményét a magyar katolikus egyházat érintő minden lényeges kérdésről. Tartalmából még kevesebb szivárgott ki, mint az okmányból. Át tanulmányozva látható, hogy méltatlanul érte a Szentszék az a vád, miszerint nem követelte az egyházkormányzat szabadságát, a sérelmek orvoslását vagy a katolikus intézményrendszer fenntarthatóságát. Állásfoglalása erkölcsi hátteret biztosított a püspököknek, ami még nagyobb lehetett volna, ha nyilvánosságra hozzák a jegyzőkönyvet, de ez nyilvánvalóan nem állt az állam érdekében.

A hozadék

Csupán három kérdésben sikerült megállapodni, ez azonban nem fedheti el a megállapodás lényegét, amit a magunk részéről abban látunk, hogy az okmányban kilátásba helyezték a tárgyalások folytatását, akár a jegyzőkönyvben rögzített, akár újonnan adódó problémákról, mégpedig fél-évenkénti gyakorisággal, felváltva Budapesten és Rómában. A kapcsolatokat mindkét oldalról buzgóntápolták is, és a rendszeresen megtartott egyeztetéseknek köszönhetően történt elmozdulás, még ha azok nem is váltottak be minden elvárást. Csalóka remény lett volna bárki részéről is feltételezni, hogy alapvető változások következnek be a magyar egyházpolitikában. Túl sok nehéz probléma várt még mindkét oldalon kielégítő megoldásra, de legalább azokat tartósan nyilvántartották, és elvileg nem volt kizárva semmilyen távlati cél. Mondhatnák azt is, hogy az állam egyházpolitikája elegánsabbá vált. Ha a katolikus egyház helyzetét vizsgáljuk, az az 1964-es részleges megemelés után sem javult érdemben, sőt bizonyos szempontból még romlott is: a lelkipozíciók területén lényeges könnyítések nem következtek be. Am az egyház lehetőséget kapott arra, hogy az építkezésre helyezze a hangsúlyt.

Ezt az évek óta befagyott kinevezések terén adott engedmények hozták lendületbe. A megállapodás aláírásának napján – 1951 óta először – a Vatikán öt új magyar püspök kinevezését jelentette be, teljes értékű megoldás csak a kalocsai főegyházmegye esetében született: annak élére *Hamvas Endre* csanádi püspök személyét mindenki elfogadta. 1969. január 10-én tíz új püspök, illetve apostoli kormányzó kinevezésére kerülhetett sor (köztük négyen megyéspüspökök lettek: *Ijjas József*, *Brezanóczy Pál*, *Cserháti József*, *Bánk József*). A kinevezettek között volt az a Kisberk Imre is, aki 1951-ben még megtagadta az eskütételét.[23] Az 1975. január

10-én közzétett személyi változások 11 egyházmegyét érintettek, és újabb öt püspök kinevezését jelenthették be. Az új püspöki kinevezések a vatikáni keleti politika következetes továbbvitelét jelentették. Ezúttal a Vatikán tárgyalói elérték, hogy az addigi egri felszentelt segédpüspököt, *Endrey Mihályt* váci egyházmegyes püspökké nevezhessék ki.[24] Két püspök számára továbbra is fennállt a tilalom hivatásuk gyakorlásában: *Belon Gellért* (1911–1987), akit 1959-ben XXIII. János pápa nevezett ki címzetes püspökké, nem vehette át püspöki funkcióját, mert a magyar kormány nem ismerte el, és ezért 1982-ig a püspökké szentelését sem fogadhatta el. *Bárd János* (1908–1982), 1951-től kalocsai segédpüspökké kinevezett címzetes püspök, szintén nem térhetett vissza egyházmegyéjébe. Mindszenty az *Emlékirataim* című könyvében leszögezte: Magyarországon az egyház helyzete nem javítható pusztán püspöki kinevezésekkel, hanem ehhez feltétlenül hozzátartozik az önálló pasztoráció és az egyház belső ügyeiben való önrendelkezés biztosítása is. A bíboros maga az új kinevezéseket keserűen vette tudomásul. A katolikus egyházi hierarchia 1976-ra, Mindszenty halála (1975. május 6.) után vált teljessé.

Az 1964-es megállapodás nem rendezte Mindszenty József bíboros érsek helyzetét, aki 1956 és 1971 között a budapesti amerikai követség vendégszeretét élvezte. S bár a magyar politikusok azt hangoztatták, hogy Mindszentyt már rég elfelejtették és személye jelentéktelenné vált, ebben maguk sem igazán hittek. Ahelyett, hogy türelmesen kivárták volna, amíg az élet „megoldja” a Mindszenty-ügyet (Jugoszlávia is túlélte 1960-ban *Stepinac* bíboros temetését), maguk melegítették fel azt. A megoldás eseményei 1971 tavaszától gyorsultak fel, amikor *Péter János* külügyminisztert – egy kommunista kormány hivatalban lévő miniszterét! – 1971. április 16-án négy szemkörtői audiencián fogadta VI. Pál pápa: a Mindszenty-kérdés megoldásának szükségességében megegyeztek.[25] Intenzív tárgyalások végeredményeként 1971. szeptember 9-én aláírták a Szentszék és a magyar kormány közötti megállapodást. Ennek köszönhetően 1971. szeptember 28-án Mindszenty bíboros Rómába távozott. S bár további élete és tevékenysége nem a vatikáni diplomaták, még kevésbé a magyar politikusok elvárásai szerint alakult, mégis 1972-ben további négy püspök (*Klempa Sándor*, *Lékai László*, *Fábián Árpád*, *Kádár László*) kinevezésében egyeztek meg. A tizenegy katolikus egyházmegye, amelyek többségének az 1950-es években nem volt püspöke, most valamennyi legalább felszentelt püspökkel és apostoli kormányzóval volt ellátva.

Dokumentum

Az 1964-es magyar–szentszéki részleges megállapodás

Budapest, 1964. szeptember 15.

ATT O[26]

I sottoscritti Incaricati della Santa Sede e del Governo Ungherese hanno consegnato nell'annesso Protocollo i risultati delle trattative da loro condotte in precedenza in nome delle due Parti, e precisamente

- a Budapest, dal 7 al 9 maggio 1963
- a Roma, dal 1 al 5 ottobre 1963
- a Budapest, dal 14 al 23 marzo 1964
- a Roma, dal 9 al 14 giugno 1964.

I due Incaricati, in nome dei rispettivi Mandanti e da questi debitamente autorizzati come ne fanno fede i documenti vicendevolmente scambiati, dichiarano che le due Parti:

1.) Si impegnano a dare piena e fedele esecuzione, a partire dalla data della firma del presente Atto, alle intese contenute nei NN. I e relativo allegato, III e XI,2 con il relativo Allegato del Protocollo, concernenti:

- a) le nomine vescovili
- b) il giuramento di fedeltà alla Repubblica Popolare Ungherese e alla sua Costituzione
- c) il Pontificio Istituto Ecclesiastico Ungherese in Roma;

2.) Considerano vincolanti nei riguardi l'una dell'altra – nella misura e nella forma che risultano dal testo – le assicurazioni e gli impegni rispettivamente enunciati in merito agli altri argomenti che formano oggetto del Protocollo: su questi argomenti – come pure su altre questioni di comune interesse per le quali ciò apparirà opportuno – le due Parti si dichiarano pronte a proseguire anche in futuro gli scambi di vedute, nell'intento di giungere, possibilmente, ad intese più complete e concrete.

L'annesso Protocollo non è destinato ad essere reso pubblico nel suo testo. Le due Parti hanno convenuto di dare notizia della firma del documento a mezzo di un comunicato parallelo, con testo previamente concordato, da diramare contemporaneamente alla pubblicità.

In fede di c[h]e gli Incaricati della Santa Sede e del Governo Ungherese hanno proceduto alla firma del presente Atto e dell'annesso Protocollo, munendolo dei rispettivi sigilli.

Budapest, 15 settembre 1964

Il plenipotenziario
della
Santa Sede

PROTOCOLLO

I.

*Provviste di diocesi e
nomine vescovili*

La Santa Sede ha ricordato che, per i motivi ben noti, non può riconoscere validità alcuna a disposizioni civili che, senza essere state con Essa concordate, pongano in qualsiasi modo limitazioni o condizioni alla piena libertà rivendicata dalla Chiesa Cattolica, in forza della sua divina costituzione, in tutte le nomine ecclesiastiche e particolarmente nelle provviste delle diocesi. Tale posizione di principio, che ha applicazioni e portata generali, viene dalla Santa Sede esplicitamente confermata per quel che riguarda le disposizioni contenute a questo proposito nel Decreto-legge della Repubblica Popolare Ungherese N. 22, del 1957.

Il Governo Ungherese sottolinea che i suoi organi del potere di Stato non esercitano i diritti del patronato supremo esercitati dai capi dello Stato Ungherese nel corso dei secoli, ingerendosi profondamente nella vita della Chiesa cattolica. Ma allo scopo di garantire gli interessi dello Stato per far valere la sovranità statale, non intende in nessun modo abrogare o modificare il Decreto-legge della Repubblica Popolare Ungherese N. 22, del 1957.

Stanti queste opposte ed inconciliabili posizioni, le due Parti hanno cercato una soluzione *de facto* che, lasciando intatto il problema sul piano giuridico e dei principi, consenta di superare praticamente, in qualche modo, le difficoltà esistenti per poter giungere alla nomina di nuovi Vescovi per le diocesi d'Ungheria. A tale scopo le due Parti hanno approvato la

"Intesa tra la Santa Sede ed il Governo ungherese circa le nomine vescovili"

(riservata)

riportata nell'Allegato N. 1 al presente Protocollo.

Per l'esecuzione di quanto è in essa previsto, la Santa Sede invia in questa stessa data al Presidente (f. f.) [2Z] della Conferenza dei Vescovi ungheresi opportune istruzioni nel senso convenuto.

II.

Situazione personale di alcuni Vescovi

La Santa Sede – rinviando ad un separato esame il particolarissimo problema dell'arcidiocesi di Esztergom, e dopo aver confermato le sue posizioni di principio circa le disposizioni statali relative al consenso governativo richiesto per l'assunzione e l'esercizio di uffici canonici da parte degli ecclesiastici nominati dalla legittima autorità della Chiesa – ha ripetutamente insistito perchè sia fatto cessare l' "impedimento" statale che, a titolo differente, colpisce gli Eccellentissimi Monsignor József Pétery, Bertalan Badalik, János Bard ed i Vescovi eletti Monsignor József Winkler e Gellért Bellon.

La posizione del Governo ungherese è stata così riassunta: "Il Governo non intende consentire che i Monsignor József Pétery e Bertalan Badalik facciano ritorno al governo delle loro diocesi. Neanche nei riguardi dei Vescovi titolari János Bard e Mihály Endrey il Governo intende dare il proprio consenso per la loro nomina a Vescovi residenziali, ma è disposto eventualmente – nel corso di future trattative – a prendere in considerazione la concessione del consenso necessario per la loro nomina a Vescovi Ausiliari. Quanto al sacerdote cattolico József Winkler – mantenendo la posizione di principio del Consiglio Presidenziale della Repubblica Popolare Ungherese riguardo alle nomine irregolari –, si potrebbe trattare perchè eventualmente ottenga il consenso statale per la nomina ad Ausiliare. La posizione nei riguardi del sacerdote Gellért Bellon non è mutata."

La Santa Sede non può esimersi dall'esprimere nuovamente il suo rammarico per il fatto che nessuna soluzione sia stato possibile raggiungere per quel che riguarda la situazione degli Ecc.mi Monsignor Pétery e Badalik e la questione di Mons. Bellon. La Santa Sede spera che ciò sia possibile in seguito.

III.

Giuramento di fedeltà alla

Repubblica Popolare Ungherese

e alla sua Costituzione

Dopo che la Santa Sede ha confermato la sua posizione nella questione, nel senso che Essa non si opporrà a che gli ecclesiastici cattolici ungheresi possano prestare il giuramento di fedeltà richiesto dalla legge dello Stato, a condizione tuttavia che tale prestazione avvenga con la clausola "sicut decet Episcopum, vel sacerdotem", le due Parti sono venute nella seguente intesa pratica:

1.) Il Presidente (f.f.) della Conferenza dei Vescovi ungheresi indirizzerà al Governo (Presidente dell'Ufficio statale per gli affari di culto) una lettera di questo tenore:

"Con riferimento ai contatti verbali avuti con Vostra Eccellenza e allo scopo di evitare dubbi o perplessità nella questione del giuramento di fedeltà alla Repubblica Popolare Ungherese ed alla sua Costituzione, che anche gli ecclesiastici cattolici dell'Ungheria sono tenuti a prestare in forza delle leggi civili del Paese, ho l'onore di precisare, nella mia qualità di f.f. di Presidente della Conferenza episcopale ungherese, e con preghiera che il Governo voglia prenderne nota ufficialmente, che tale giuramento, nella formula attualmente in vigore, è da intendersi prestato dagli appartenenti al clero cattolico con la consueta clausola »sicut decet Episcopum, vel sacerdotem«. Tengo a far rilevare che ciò non costituisce una novità od una particolarità valevole per la sola Ungheria o per determinati Paesi. È infatti norma generale e tradizionale nella Chiesa cattolica che gli ecclesiastici ad Essa appartenenti non prestino giuramento o promessa di fedeltà a Poteri od a leggi civili se non con la clausola sopra indicata o con altra analoga."

2.) Il Presidente dell'Ufficio statale per gli affari di culto darà risposta alla lettera del Presidente (f.f.) della Conferenza dei Vescovi ungheresi con la seguente lettera: "Accuso ricevuta della lettera che Ella in veste di Presidente (f.f.) della Conferenza dei Vescovi ungheresi mi ha indirizzata col testo seguente: (Qui segue la citazione testuale della lettera ricevuta)

Il testo del giuramento dei Vescovi e sacerdoti che esercitano funzioni in Ungheria, analogamente agli altri cittadini ungheresi è il seguente:[28]

»Én esküszöm, hogy a Magyar Népköztársasághoz, annak népéhez és Alkotmányához hű leszek, az Alkotmányt és az alkotmányos jogszabályokat megtartom; az állam[í] hivatalos titkot megőrzöm; hivatásom körében a nép érdekeinek szolgálatával járok el és minden igyekezettel azon leszek, hogy működésemmel a Magyar Népköztársaság megerősödését és fejlődését előmozdítsam.«

Prendo ufficialmente atto che le persone appartenenti al clero cattolico, nel prestare – con la formula attualmente in vigore – il giuramento di fedeltà alla Repubblica Popolare Ungherese e alla sua Costituzione intendono farlo »sicut decet Episcopum vel sacerdotem« (come conviene ad un Vescovo o ad un sacerdote).

3.) Il Presidente (f.f.) della Conferenza dei Vescovi ungheresi porterà a conoscenza degli Ordinari tale scambio di lettere, con preghiera di darne opportuna notizia al proprio clero.

Il Governo ne darà, analogamente, comunicazione agli organi statali corrispondenti e lo renderà pubblico ufficialmente nei modi d'uso.

IV.

A. Commissari ministeriali

La Santa Sede ha dichiarato:

"Il controllo esercitato tramite i commissari ministeriali è assolutamente inaccettabile da parte della Santa Sede. Si tratta di una difficoltà veramente grave: se il Governo volesse continuare a mantenere i commissari nelle Curie diocesane, qualsiasi accordo sarebbe impossibile. Si tratta in primo luogo di questione di principio, di indipendenza rivendicata dalla Chiesa in forza della sua stessa natura e costituzione.

La Santa Sede chiede pertanto che il commissario ministeriale venga ritirato dovunque, e, naturalmente, che non venga più ripristinato".

Il Governo Ungherese ha fatto presente:

"Lo Stato ha in vista una buona collaborazione con gli Ordinari della Chiesa cattolica e ritiene ogni controllo necessario soltanto sino a quel punto e in quella misura in cui è costretto a esercitarlo. Ne fa testimonianza il ritiro progressivo dei commissari ministeriali da tutte le Curie diocesane, comprese – ultimamente – quelle di Alba Reale e di Hajdudorog.

Anche su questo punto il Governo intende promuovere lo sviluppo di buone relazioni con la Chiesa cattolica. Per l'avvenire il Governo non intende mettere in pratica il principio di poter delegare un commissario ministeriale, sperando che la S. Sede farà del suo meglio perchè da parte degli Ordinari e del clero cattolico siano evitati atteggiamenti od attività che possano spingere il Governo Ungherese a recedere in qualche caso da tale suo intento.

Nel prender atto di quanto precede, la *Santa Sede* ha tenuto a riconfermare la inaccettabilità di principio dell'istituto dei commissari ministeriali, sottolineando la importanza fondamentale della questione per la Chiesa, e rilevando che un eventuale ripristino di commissari significherebbe venire a creare di nuovo un gravissimo problema nelle relazioni fra lo Stato e la Chiesa.

B. Libertà del governo

diocesano

La Santa Sede ha inoltre rilevato:

"È necessario che i Vescovi siano *di fatto* liberi nel governo delle loro diocesi, particolarmente per quel che riguarda la nomina dei sacerdoti ad uffici od incarichi ecclesiastici (nelle Curie, nelle parrocchie, nel Seminario) o la loro rimozione. A tale proposito è da chiarire la questione del consenso che la legge civile riserva allo Stato in queste nomine ecclesiastiche. La Santa Sede, mentre rinnova tutte le sue ben note riserve circa la detta legge sul piano giuridico, ritiene indispensabile che siano, almeno sul piano pratico, stabiliti i seguenti principi:

a) il rifiuto od il ritiro del consenso statale siano motivati;

b) siano precisati chiaramente i criteri legali in base ai quali lo Stato intende rifiutare o ritirare il proprio consenso, affinché anche i Vescovi abbiano, almeno, dei punti sicuri di riferimento".

A tali richieste *il Governo* ha così risposto: "Riguardo alla libertà del governo diocesano la situazione giuridica dev'essere lasciata intatta, quanto al diritto ecclesiastico delle nomine e al diritto statale del consenso. Lo Stato non intende esercitare un diritto di nomina, neanche di fatto. Nel nostro Paese, esiste però una prassi formata da parecchi anni, che la legge N. 22 del 1957 ha codificato. L'esperienza dimostra che una disputa a proposito della legittimità del consenso suole farsi quando manca la fiducia ed i rapporti sono cattivi. Lo Stato non ha mai chiesto che una nomina fosse motivata da parte della Chiesa. Il consenso statale per la nomina di persone ecclesiastiche si dà sempre sulla base di uno scambio di vedute. Nella maggioranza dei casi, il Vescovo e l'organo statale rispettivamente accettano mutualmente gli argomenti legali, e i Vescovi considerano già in precedenza se la persona sia adatta alla nomina. Il giudizio sulla qualità ecclesiastica è affare del Vescovo, il quale non può prescindere; ma egli deve anche prendere in considerazione che non vi siano obiezioni politiche. Quanto alle esigenze statali riguardo ai sacerdoti, non sono affatto oscure e non creano una situazione incerta. Attenersi alla Costituzione della Repubblica Popolare Ungherese, alle leggi ed ai decreti dello Stato ungherese ed all'accordo fra la Chiesa cattolica e lo Stato ungherese: qu esto è il minimo che è impegnativo per i sacerdoti cattolici, come per i cittadini ungheresi. Non si possono stabilire norme particolari per il clero. La Santa Sede si riferisce ai canoni, i quali precisano i doveri e i diritti degli ecclesiastici dal punto di vista della Chiesa. Allo stesso modo le leggi statali e l'accordo fra la Chiesa e lo Stato definiscono, dal punto di vista civile, i diritti e i doveri dei sacerdoti."

N. B.[29] Per quel che riguarda l' "accordo fra la Chiesa cattolica e lo Stato ungherese" ricordato dal Governo – e precisamente il documento firmato il 30 agosto 1950 dagli allora Arcivescovo di Kalocsa, in nome dell'Episcopato, e Ministro dei Culti e dell'Istruzione pubblica, per il Governo ungherese – *la Santa Sede* ha reiterato le sue riserve di principio, in quanto, per la costituzione della Chiesa cattolica, solo la Santa Sede è competente a concludere accordi con gli Stati in materie ecclesiastiche. L'Episcopato ha trovato tale soluzione in via di fatto.

C. Comunicazione fra Ordinari

e Santa Sede

La Santa Sede ha fatto presente la necessità che tali comunicazioni possano svolgersi liberamente e senza limitazioni, sempre nell'ordine delle questioni religiose ed ecclesiastiche. Essa ha osservato inoltre: "Alla normalizzazione della situazione, anche nei rapporti fra Episcopato e Governo, e da ritenere che gioverebbe se la Santa Sede potesse inviare un suo rappresentante ufficioso in Ungheria (qualcuno cioè che, in una posizione intermedia fra il rappresentante ufficiale e il visitatore apostolico, potrebbe avere contatti riservati col Governo e con i Vescovi, procurare alla Santa Sede conoscenze più esatte sulla reale situazione religiosa, condurre le investigazioni canoniche sul conto dei candidati vescovili, ecc.)".

Il Governo ungherese ha risposto: "Non c'è alcuna difficoltà a che il contatto fra la Santa Sede e i Vescovi migliori a misura che migliorano le condizioni e i rapporti fra lo Stato e la Chiesa. Nel periodo presente il soggiorno in Ungheria di un visitatore diminuirebbe, ad avviso del Governo, la possibilità del miglioramento ulteriore delle condizioni favorevoli".

V.

Sacerdoti e religiosi incarcerati

o sospesi

La Santa Sede ha manifestato il suo particolarissimo, cordiale interessamento anche per la situazione degli ecclesiastici ungheresi imprigionati e sospesi dal loro ufficio per disposizione statale. Essa si è richiamata alle informazioni avute, secondo cui il numero dei sacerdoti che non possono esercitare le funzioni sacerdotali – dei quali alcuni ancora in carcere – si aggirerebbe sui mille.

La Santa Sede esprime nuovamente il voto vivissimo e la speranza che ogni caso relativo a sacerdoti detenuti o sospesi possa essere favorevolmente risolto al più presto.

Infine Essa non può tralasciare di manifestare il suo vivo rammarico anche per la situazione dei sacerdoti appartenenti ad Ordini o Congregazioni religiose e non compresi nelle precedenti categorie, i quali sono privi del "consenso governativo" per l'esercizio delle funzioni sacerdotali pubbliche.

Il Governo ungherese ha fornito in proposito[30] le seguenti informazioni:

"Noi comprendiamo nella categoria dei sacerdoti sospesi, quelli che per motivi politici, morali od economici sono venuti in contrasto con la legge e perciò sono stati sospesi dai loro Vescovi. Il loro numero ammonta a circa una ventina. In carcere potrebbero esservene due o tre. Sulla base delle proposte degli Ordinari, è in corso

una indagine continuata; e quando per una certa persona le condizioni sono maturate – come avvenne per i sacerdoti amnistiati – essa può riprendere la sua funzione sacerdotale. Le Autorità ecclesiastiche competenti dovrebbero fare tutto il possibile in futuro affinché da parte di ecclesiastici si eviti di violare le leggi. Ciò influirebbe favorevolmente anche per la situazione dei sacerdoti incarcerati e sospesi. Il numero menzionato dalla Santa Sede potrebbe essere esatto, se si comprendono anche i sacerdoti e i religiosi in pensione. I sacerdoti in pensione possono essere occupati senza difficoltà, se c'è bisogno, dagli Ordinari per aiutare. I membri degli Ordini religiosi sciolti possono celebrare messe private, ma la loro funzione sacerdotale pubblica non è permessa. Alcune volte abbiamo dato il nostro consenso – sulla base di giudizio individuale – a che ex-religiosi funzionino come sacerdoti secolari.”

VI. *Seminari*

La Santa Sede ha chiesto informazioni ed assicurazioni concrete sui punti seguenti:

- 1.) Numero dei Seminari filosofico-teologici esistenti, e possibilità per la Chiesa di averne altri, al bisogno;
- 2.) Dipendenza della direzione dei Seminari e della loro vita dalla Gerarchia;
- 3.) Libertà della Gerarchia nella scelta e nella rimozione dei superiori, direttori spirituali, insegnanti ed altro personale addetto ai Seminari;
- 4.) Esclusiva competenza dei rispettivi Vescovi quanto all'ammissione o al rinvio degli alunni, e specialmente quanto alla loro promozione agli Ordini Sacri;
- 5.) Esclusiva competenza dell'Autorità ecclesiastica nei programmi di studio, e nella scelta dei libri di testo per i Seminari.

Il Governo ungherese ha dichiarato:

“In Ungheria funzionano sei Seminari ed una Accademia Teologica, che rispondono completamente alle esigenze della ricostituzione dei quadri sacerdotali.

I Seminari e l'Accademia Teologica dipendono dall'Episcopato ungherese, cioè dagli Ordinari. Nella scelta e nella rimozione degli insegnanti e quanto all'ammissione o al rinvio degli alunni, competenti sono i Vescovi legali. La composizione dei programmi di studio e la scelta dei libri di testo per i Seminari sono effettuate dalle Autorità ecclesiastiche competenti. Lo Stato non interviene nella vita dei Seminari, ma anche qui, come su ogni altro terreno, vuole assicurare l'osservanza delle leggi dello Stato.”

VII. *Ordini e Congregazioni religiose*

La Santa Sede ha chiesto che siano revocate le misure restrittive che hanno colpito gli Ordini e le Congregazioni religiose maschili e femminili in Ungheria, o che almeno sia reso possibile a qualche altro Istituto religioso – oltre ai 3 maschili ed a quello femminile al presente ammessi, ciascuno con la direzione di due scuole medie – di svolgere nel Paese l'attività ad essi propria.

Il Governo ungherese ha risposto:

“Il punto di vista negativo manifestato in occasione della prima richiesta rivoltagli in tal senso dalla Santa Sede rimane inalterato. La restaurazione degli Ordini religiosi non è possibile. Da parte del Governo si tratta di un caso definitivamente chiuso.”

La Santa Sede, nonostante questa risposta, ha mantenuto la sua richiesta e vuole sperare che sia possibile riprendere in esame, nel futuro, questo problema – che è per la Chiesa di grandissima importanza – sia per quel che riguarda il numero degli Ordini o Congregazioni religiose ammesse, sia quanto al numero delle loro opere e dei loro membri.

VIII. *Insegnamento religioso nelle scuole*

1.) *La Santa Sede*, riferendosi al decreto statale N. 21 del 1957 sull'insegnamento religioso nelle scuole, ha sottolineato la necessità d'una efficace vigilanza e tutela perchè effettivamente i genitori cattolici possano far uso liberamente del diritto di iscrivere i figli a tale insegnamento.

Il Governo ungherese ha risposto:

“I decreti statali relativi all'insegnamento religioso garantiscono, nello spirito della Costituzione, la libertà delle pratiche religiose; nessuno può essere costretto all'esercizio del culto o alla sua rinnegazione.

La legge dell'insegnamento religioso fa parte della libertà di coscienza e religiosa garantita dalla Costituzione, ed anche su questo terreno ad ognuno è assicurata la possibilità di ricorrere ai mezzi legali contro eventuali torti. In ogni caso i competenti organi periferici statali ed ecclesiastici riceveranno, anche in futuro, istruzioni adeguate per sempre meglio garantire il rispetto delle leggi e dei decreti relativi.”

2.) *La Santa Sede* ha chiesto poi se venga considerata come minaccia, ai sensi del paragrafo I punto 2 b) del citato decreto N. 21 del 1957, una predica od una circolare ecclesiastica, nelle quali si ricordi ai genitori cattolici l'obbligo di assicurare l'istruzione religiosa ai propri figli, ammonendo come sia colpa grave non adempiere tale dovere, oppure si annunci che i genitori i quali non iscrivano i figli ai corsi di religione non saranno ammessi ai santi Sacramenti.

Il Governo ungherese ha precisato:

“Si qualifica come ostile nel suo atteggiamento, ai sensi del decreto, il sacerdote che abusasse delle possibilità legali e della sua autorità sacerdotale. Tutti i sacerdoti sono liberi di esortare alla vita religiosa, all' insegnamento religioso, ma non sono liberi di porre in ridicolo, svergognare o anzi minacciare nessuno.”

3.) In risposta ad una domanda della Santa Sede, infine, *il Governo ungherese* ha dichiarato: „Nello spirito degli accordi fra la Chiesa cattolica e lo Stato il clero, oltre all'istruzione religiosa nella scuola, ha possibilità e modo, nei quadri legali, di insegnare liberamente nelle chiese i dogmi religiosi, specialmente nella catechesi e nelle occasioni tradizionali come la preparazione alla Prima Comunione, alla Cresima e al matrimonio”.

IX. *Libertà nell'esercizio del sacro ministero*

La Santa Sede ha fatto presente la necessità che questa libertà sia effettiva e veramente completa. In particolare ha chiesto concrete assicurazioni sui punti seguenti:

- 1.) possibilità per il clero cattolico di provvedere liberamente e senza impedimenti od ostacoli alla esposizione ed alla difesa della dottrina cattolica, nel campo del dogma e della morale, non solo con la predicazione, ma anche a mezzo della stampa;
- 2.) possibilità per la Chiesa cattolica di provvedere senza impedimenti od ostacoli, legali o di fatto, alla costruzione di nuove chiese o cappelle, con relative case per il clero e gli uffici parrocchiali, dove i Vescovi lo giudichino necessario od opportuno per una conveniente cura delle anime;
- 3.) possibilità per il clero cattolico di esercitare il proprio ministero spirituale negli ospedali od altri luoghi di cura, e negli stabilimenti di detenzione e di pena."

Il Governo ungherese ha risposto:

"Il clero cattolico ha completa libertà nell'esercizio del suo ministero senza impedimenti nè limitazioni. Quanto ai punti concreti indicati dalla Santa Sede, la posizione ben nota del Governo ed i fatti possono essere portati a conoscenza della Santa Sede: La costruzione di nuove chiese rientra nella natura della Chiesa, e non è mai stata contestata da parte dello Stato. Anzi, nel corso dei quasi due decenni passati, la Chiesa ha ricevuto dallo Stato molti aiuti di questo genere. Consideriamo l'attività della stampa cattolica come parte della libera funzione della Chiesa. Il Governo da parte sua non desidera creare difficoltà neanche per il futuro. Riguardo al ministero spirituale da esercitarsi negli ospedali e negli stabilimenti di detenzione e di pena abbiamo già rilevato che negli ospedali, se è necessario, la possibilità esiste; quanto ai luoghi di detenzione prenderemo in esame la situazione".

X. *Attività civile del clero*

Nei Pro-Memoria relativi agli incontri di Roma (1-5 ottobre 1963) e di Budapest (14-23 marzo 1964) sono stati riassunti i punti di vista scambiati fra gli Incaricati della Santa Sede e del Governo ungherese su questo argomento.

Se ne riportano qui i testi per fissare la posizione – sino a questo momento – delle due Parti sull'argomento.

1.) *Dal Pro-Memoria sugli incontri di Roma (1-5/10/63)*

L'Incaricato della Santa Sede:

"Per la Santa Sede non è accettabile una distinzione fra i preti »della pace« e altri che quasi non siano sacerdoti di pace: di quella pace, per intenderci, di cui tratta ad esempio l'Enciclica di Papa Giovanni XXIII »Pacem in terris«. Tutti i sacerdoti hanno il dovere di essere assertori e difensori della pace in tale senso genuinamente cristiano.

D'altra parte, qualsiasi movimento ed iniziativa, che non resti sotto il controllo e la guida della competente autorità diocesana o tenda a sottrarre il sacerdote alla disciplina ecclesiastica, desta sempre legittima preoccupazione nella Santa Sede.

La Santa Sede è d'accordo che il clero collabori per la affermazione degli ideali, che sono profondamente cristiani, del vero progresso – anche civile, sociale ed economico – della popolazione, come pure per la causa della giusta pace e della sincera concordia fra i popoli; però, occorre che il clero e le organizzazioni del clero dirette a tali scopi restino sempre sotto la responsabilità e la guida dell' Episcopato dell'intera Nazione, e del Vescovo rispettivo nelle singole diocesi.

Anche in questo campo vale l'affermazione di principio »nihil sine Episcopo«.

L'Incaricato del Governo ungherese:

"Risulta dalla politica del Governo ungherese che sostiene ogni movimento progressista. Sostiene anche i movimenti per la pace del clero e li sosterrà anche in futuro. Questi movimenti hanno fatto grandi sforzi nell'operare dei buoni rapporti fra lo Stato e le chiese. Per questo meritano stima. Contro ogni attacco differenderemo anche per l'avvenire questi movimenti. Consideriamo tali attacchi come passi non amichevoli. Al movimento partecipa la maggioranza del clero e dei Vescovi cattolici. Il principio che tutti i sacerdoti dovrebbero essere sacerdoti di pace non si realizza perchè non tutto il clero è identicamente per la causa della pace. Questa è una situazione obiettiva che anche la Santa Sede deve prendere in considerazione."

2. *Dal Pro-Memoria sugli incontri di Budapest (14-23/3/64)*

L'Incaricato della Santa Sede:

Ha confermato e sottolineato quanto è detto nel Pro-Memoria dei colloqui di Roma circa il presente punto. Egli desiderava mettere in luce che la Santa Sede è animata dalle migliori disposizioni anche nei riguardi dei sacerdoti aderenti al 'movimento della pace', ma che:

- 1.) non può ammettere l'esistenza di un movimento di ecclesiastici che, dopo essere sorto in funzione di contrasto con la legittima autorità episcopale, agisce sovrapponendosi e cercando di imporsi alla Gerarchia;
- 2.) non può ammettere che il clero cattolico – specialmente in una situazione come quella ungherese dove vi è tanto bisogno che i sacerdoti si dedichino con ogni impegno alla cura delle anime, all'insegnamento della religione, alla formazione cristiana dei fedeli – si dia invece a compiti ed attività di natura politica;
- 3.) non è ammissibile che gruppi di sacerdoti tentino di esercitare influsso determinante anche in campo squisitamente ecclesiastico, indipendentemente o talvolta in contrasto con la legittima autorità diocesana, ad esempio nella provvista di uffici, benefici o incarichi ecclesiastici".

L'Incaricato del Governo Ungherese: Ha confermato la sua posizione che nella Repubblica Popolare Ungherese tutti i cittadini, compresi i sacerdoti, hanno diritto di partecipare alla vita politica democratica. Ma il Governo non permette che dei cittadini svolgano una attività politica ostile. Da parte della Santa Sede è stata sinora mossa obiezione soltanto contro la attività politica a sostegno della democrazia ungherese e non contro l'attività dei sacerdoti ostili a questa.

Ha messo poi, in rilievo e confermato la posizione di principio circa il movimento dei sacerdoti ungheresi per la pace, già rilevata in precedenza. Ha accennato che la definizione di sacerdote della pace non proviene dallo Stato ungherese, ma, come conseguenza, fra l'altro, del precedente atteggiamento della Santa Sede, è una qualifica usata in primo luogo, in senso peggiorativo, dall'emigrazione sacerdotale. Comprendiamo lo sforzo della Santa Sede perchè l'unità gerarchica sia fatta valere, ma è da considerare anche il fatto che ciò è possibile ed utile, soltanto se non è in contrasto con l'idea dell'unità nazionale ungherese. Certi membri della Gerarchia non siano ostili verso lo Stato ungherese, sostengano le questioni vitali della patria e dell'umanità: in questo caso, possono essere uniti con la maggioranza dei sacerdoti e dei fedeli. Nè adesso, nè prima non fu mai desiderato da nessuno che la Chiesa cattolica si separi dalla Santa Sede. Abbiamo rispettato e rispettiamo, per esempio, anche il funzionamento della Chiesa cattolica greca. L'unità gerarchica dipende dall'atteggiamento politico dei Vescovi, e perciò anche la scelta dei Vescovi futuri è di grande importanza.

Quanto all'osservazione dell'Incaricato della Santa Sede che la Santa Sede cerca di risolvere gli affari riguardanti i suoi sacerdoti sempre con amore e comprensione, bisogna accennare ai provvedimenti del Card. Mindszenty e pontifici del 1956–1957. Questi provvedimenti condannatori sono stati diretti contro l'ordine legale della Repubblica Popolare Ungherese e contro quei sacerdoti, che, in conformità con il loro giuramento statale, hanno sostenuto la politica del Governo svolta nell'interesse del benessere pubblico e della pace.

Infine l'Incaricato del Governo ha considerato necessario di dare una informazione consona alla verità sul programma e la costituzione dell'Opus pacis e del movimento sacerdotale della pace, che per nulla devia dal programma di pace sviluppato nella Enciclica 'Pacem in terris' di Papa Giovanni XXIII."

"L'Incaricato della Santa Sede: Ha tenuto a far rilevare che i provvedimenti della Santa Sede, ricordati dall'Incaricato del Governo, erano diretti esclusivamente al ristabilimento e alla tutela della disciplina ecclesiastica e non avevano alcun intento di carattere politico."

XI.

Clero ungherese emigrato,

Pontificio Istituto Ecclesiastico

Ungherese in Roma

1.) Il Governo Ungherese ha fatto presente la necessità che la Santa Sede si impegni a che i membri dell'emigrazione sacerdotale ungherese che svolgono una attività ostile verso la Repubblica Popolare Ungherese non ottengano funzioni che diano possibilità di ingerirsi negli affari della Chiesa in Ungheria.

Il Governo Ungherese si riserva di tenere informata la Santa Sede anche per l'avvenire, nell'interesse dello svolgimento imperturbato delle attività della Chiesa Cattolica in Ungheria, sulle sue osservazioni riguardo all'attività delle istituzioni e persone sottoposte alla direzione della Santa Sede e all'attività dell'emigrazione sacerdotale.

La Santa Sede si è dichiarata disposta, nell'intento di evitare difficoltà e contrasti, a tenere conto del desiderio del Governo che non siano conferite ad ecclesiastici dell'emigrazione ungherese i quali svolgessero una attività ostile nei riguardi della Repubblica Popolare Ungherese, funzioni le quali comportino possibilità di intervenire negli affari ecclesiastici in Ungheria. Ciò va inteso, naturalmente, soltanto di funzioni conferite dalla Santa Sede, e di possibilità di intervento ufficiale, connesso con le funzioni medesime. La Santa Sede, poi, mentre è disposta a ricevere le osservazioni che il Governo ritiene di farle pervenire nel senso sopra indicato, si riserva a sua volta di far pervenire al Governo le proprie osservazioni riguardo allo svolgimento delle attività della Chiesa Cattolica in Ungheria.

L'Incaricato del Governo [31] espresso la sua speranza che in futuro la Santa Sede aiuti anche in questo punto: che l'emigrazione sacerdotale ungherese ostile non disturbi, neanche da altre funzioni, la collaborazione fra la Chiesa e lo Stato in Ungheria.

2.) Nell'intento di assicurare per il futuro la vita e il regolare funzionamento del Pontificio Istituto Ecclesiastico Ungherese in Roma, conformemente alle sue originarie finalità, le due Parti sono addivenute alla

"Intesa fra la Santa Sede e il Governo Ungherese circa il Pontificio Istituto Ecclesiastico Ungherese in Roma" riportata nell'Allegato N. 2. al presente Protocollo.

XII.

Situazione del. Crd.[32] Mindszenty

La Santa Sede ha comunicato: "E stata attentamente esaminata la richiesta di garanzie da darsi dalla Santa Sede per il caso che l'Emo[33] Cardinal Mindszenty debba lasciare il suolo ungherese, quale è stata presentata dall'Incaricato del Governo ungherese nel corso degli ultimi incontri di Budapest (marzo 1964).

Tutto considerato, la Santa Sede non stima di essere in condizione di assumere per ora un simile impegno; e, anche per quel che riguarda il futuro, è d'avviso che talune delle condizioni poste dal Governo debbano essere sottoposte a nuova discussione."

Il Governo Ungherese ha dichiarato: "Prendiamo nota che la Santa Sede per ora non è in condizione di assumere le garanzie complete richieste e rimesse da noi in iscritto nel corso delle trattative di Budapest." Prendendo conoscenza della posizione riassuntiva dell'Incaricato della Santa Sede riguardo al Pro-Memoria sulle Trattative di Budapest, l'Incaricato del Governo Ungherese mette in rilievo di nuovo: "Riferendosi ai punti di vista svolti in dettaglio nel corso delle trattative di Budapest, il Governo Ungherese tiene a che, per il caso che il Cardinal Mindszenty lasci l'Ungheria, la Santa Sede dia garanzie complete in iscritto; non accetta che riguardo alla condanna del Card. Mindszenty sia fatta una dichiarazione; inoltre non aderisce a ciò che il Card. Mindszenty conservi il suo titolo di Primate-Arcivescovo."

Gli Incaricati della Santa Sede e del Governo Ungherese, nel firmare il presente Protocollo, dichiarano che come originale va considerato – per le dichiarazioni dell'Incaricato della Santa Sede – il testo in lingua italiana, e – per quelle dell'Incaricato del Governo Ungherese – il testo in lingua ungherese; per le parti in comune si considera originale il testo nell'una e nell'altra lingua.

Budapest, 15 settembre 1964

Il plenipotenziario
della
Santa Sede

M. Agostino Casaroli[34]

A L L E G A T O N. 1.

Intesa fra la Santa Sede e il Governo della Repubblica Popolare Ungherese circa la nomine vescovili
(riservata)

Punti-base per stabilire un sistema pratico, che – salve le ben note riserve della Santa Sede nei riguardi delle leggi civili le quali richiedono un previo consenso statale per le nomine vescovili e senza che il fatto costituisca riconoscimento di diritti o possa essere invocato come precedente; e salve d'altra parte le leggi dello Stato Ungherese – consenta di superare in qualche modo le difficoltà che ostacolano le provviste vescovili in Ungheria, dato il contrasto esistente tra disposizioni canoniche e disposizioni civili:

- 1.) La Santa Sede è disposta a prendere in esame i candidati proposti dalla Conferenza episcopale come idonei all'ufficio vescovile e per la provvista in corso, e per i quali risulti al Presidente della Conferenza stessa che il Governo non ha fondati motivi di opposizione;
- 2.) per quel che riguarda gli altri candidati, non compresi nella lista sopra indicata, la Santa Sede vedrà di procurarsi analoga sicurezza o direttamente (a mezzo di contatti strettamente confidenziali ed in via di fatto con il Governo) o a mezzo del Presidente della Conferenza episcopale;
- 3.) su tutti i candidati la Santa Sede sarà libera, naturalmente, di compiere le consuete investigazioni canoniche;
- 4.) una volta effettuata la scelta del candidato, la Santa Sede comunicherà la designazione all'eletto, e questi a sua volta la renderà nota al Presidente della Conferenza episcopale. La Santa Sede, prima di procedere alla pubblicazione della nomina, attenderà una risposta.

A L L E G A T O N. 2.

Intesa fra la Santa Sede e il Governo della Repubblica Popolare Ungherese circa il Pontificio Istituto Ecclesiastico Ungherese in Roma

- 1.) La Santa Sede e il Governo della Repubblica Popolare Ungherese ritengono desiderabile il funzionamento regolare del Pontificio Istituto Ecclesiastico Ungherese nel quadro dell'Istituto Ungherese di Roma (Collegium Hungaricum), allo scopo di accogliere di nuovo, dalle diocesi di Ungheria, alunni di cittadinanza ungherese scelti secondo il punto N. 4, per compiere studi superiori.
- 2.) Il Pontificio Istituto Ecclesiastico Ungherese, eretto come una sezione speciale dell'Istituto Ungherese di Roma (già Regia Accademia Ungherese), si reggerà anche per il futuro sulle Costituzioni originarie, approvate dalla Santa Sede col Decreto della S. C. dei Seminari e delle Università degli Studi n. 1120/38/15 in data 8 giugno 1939 e col successivo del 16 luglio 1940, salvo eventuali modifiche che fossero in futuro apportate di comune accordo. Quanto in tali Costituzioni è detto del Ministero del Culto e della Pubblica Istruzione va riferito all'Ufficio governativo ora competente.
- 3.) La nomina del Rettore verrà fatta a norma delle citate Costituzioni, previa approvazione del Governo. Il Rettore e gli altri dirigenti del Pontificio Istituto Ecclesiastico debbono possedere la cittadinanza ungherese.
- 4.) Il Pontificio Istituto Ecclesiastico potrà accogliere come alunni soltanto sacerdoti di cittadinanza ungherese e appartenenti alle diocesi di Ungheria, scelti dal rispettivo Ordinario, di intesa col Presidente della Conferenza Episcopale e con osservanza delle norme civili relative al soggiorno di cittadini all'estero. La perdita della cittadinanza ungherese comporta l'allontanamento dal Pontificio Istituto Ecclesiastico.
- 5.) I membri del Pontificio Istituto Ecclesiastico, oltre che alla disciplina ecclesiastica e al regolamento proprio del Pontificio Istituto Ecclesiastico medesimo, sono soggetti, conformemente alle Costituzioni, anche alle norme generali dell'Istituto Ungherese di Roma, e, come tutti i cittadini ungheresi, alle leggi dello Stato.
- 6.) Il Governo della Repubblica Popolare Ungherese assicura al Pontificio Istituto Ecclesiastico, nel quadro dell'Istituto Ungherese di Roma, l'uso esclusivo dei locali attualmente da esso adibiti nella sede dell'Istituto Ungherese di Roma, e, a carico del bilancio di quest'ultimo, provvede alla manutenzione dei locali suddetti comprese le spese di riscaldamento e illuminazione. Il Governo assicura altresì, nel quadro della sovvenzione statale all'Episcopato ungherese, un contributo per lo stipendio del Rettore e per il mantenimento degli alunni: rimanendo inteso che ciascuna delle diocesi ungheresi avrà il diritto di inviare un alunno.

7.) A norma delle Costituzioni, il Rettore del Pontificio Istituto Ecclesiastico è tenuto a fare, alla fine di ogni anno accademico (entro il 30 giugno) una relazione sul funzionamento del Pontificio Istituto Ecclesiastico anche al Direttore dell'Istituto Ungherese di Roma, affinché questi possa trasmetterla al Governo.

8.) Questa Intesa entra in vigore il 1° ottobre 1964. Ogni disposizione ad essa contraria viene abrogata. N. B. La consegna effettiva dei locali avrà luogo il 5 novembre 1964.

Budapest, 15 settembre 1964.

Il plenipotenziario
della
Santa Sede

O K M Á N Y

A Magyar Kormány és a Szentszék alulírott megbízottai a csatolt jegyzőkönyvben feljegyezték azoknak a tárgyalásoknak eredményeit, amelyeket előzőleg a két fél nevében folytattak és pedig

- Budapesten, 1963. május 7-től 9-ig
- Rómában, 1963. október 1-től 6-ig
- Budapesten, 1964. március 14-től 23-ig
- Rómában, 1964. június 9-től 14-ig.

A két Megbízott, a vonatkozó Megbízók nevében és ezek által kellő módon felhatalmazva, mint ahogy erről a kölcsönösen kicserélt okmányok tanúskodnak, kijelenti, hogy a két Fél:

1.) Kötelezik magukat, hogy teljes mértékben és hűségesen végrehajtják jelen Okmány aláírásának időpontjától kezdve a megállapodásokat, amelyek a Jegyzőkönyv I. pontjában és a vonatkozó mellékletben, a III. pontban, a XI. pont 2. fejezetében és a vonatkozó mellékletben foglaltatnak, a következőkre vonatkozólag:

- a) püspök kinevezések
- b) hűségeskü a Magyar Népköztársaságra és Alkotmányára
- c) a Pápai Magyar Egyházi Intézet Rómában.

2.) Kötelezőnek tekintik egymásra vonatkozólag – abban a mértékben és formában, ahogy ez a szövegből kitűnik – a biztosítékokat és elkötelezéseket, amelyek azon kérdésekre vonatkozólag hangoztak el, amelyek a Jegyzőkönyv tárgyát képezik: ezekről a kérdésekről mint egyébként más kérdésekről – amelyek közös érdeklődésre tarthatnak számot és amelyekre vonatkozólag ez alkalmasnak látszik majd – a két fél kész a jövőben is folytatni a nézetek kicserélését azzal a szándékkal, hogy lehetőleg teljesebb és konkrét megállapodásokhoz jussanak el.

A csatolt Jegyzőkönyvnek nem az a rendeltetése, hogy szövegében közzétegyék. A két fél megegyezett abban, hogy az Okmány aláírásáról előzetesen megállapodott szöveg szerinti párhuzamos közleményben ad hírt, amelyet egy időben kell nyilvánosságra hozni.

Aminek hitelül a Magyar Kormány és a Szentszék megbízottai a jelen Okmányt és a csatolt Jegyzőkönyvet aláírták, a megfelelő pecsétekkel látva azt el.

Budapest, 1964. szeptember 15.

A Magyar Népköztársaság
Kormányának
teljhatalmú megbízottja
Prantner József

J E G Y Z Ő K Ö N Y V

I.

*Egyházmegyék betöltése és
püspöki kinevezések*

A Szentszék megjegyezte, hogy jól ismert okokból semmiféle érvényességét sem ismerheti el az olyan polgári intézkedéseknek, amelyek anélkül, hogy konkordátumban^[35] erre vonatkozólag a Szentszékkel megegyeztek volna, bármilyen módon korlátokat vagy feltételeket szabnának a katolikus egyház által követelt teljes szabadságnak, isteni alapítása erejénél fogva minden egyházi kinevezésben és különösen az egyházmegyék székeinek betöltésében. Ezt az elvi álláspontot, amelynek alkalmazása és hordereje általános, a Szentszék kifejezetten megerősíti, ami ebben a vonatkozásban a Magyar Népköztársaság 1957. évi 22. sz. törvényerejű rendeletében foglalt intézkedéseket illeti.

A Magyar Kormány kihangsúlyozza, hogy államhatalmi szerveink^[36] a magyar államfők által évszázadokon át gyakorolt és a római katolikus egyház életébe mélyen benyúló főkegyúri jogokat nem gyakorolják. Abból a célból, hogy biztosítsák az állami érdekeket az állami szuverenitás érvényesítése végett, az 1957. évi 22. sz. tvr.-t semmiképpen sem szándékozik visszavonni, vagy módosítani.^[37]

Tekintettel ezen ellentétes és összeegyeztethetetlen álláspontokra, a két Fél ténybeli megoldást keresett, amely érintetlenül hagyva a problémát jogi szinten és az elvek síkján, hajlandó[38] gyakorlatilag valamilyen módon áthidalni a fennálló nehézségeket, hogy új püspökök kinevezése elérhető legyen a magyarországi egyházmegyéek számára. Ebből a célból a két fél jóváhagyta a

„Megállapodás a Magyar Kormány és a Szentszék között a püspöki kinevezésekről” (bizalmas)

amely jelen jegyzőkönyv 1. sz. mellékletét alkotja.

Szentszék a benne foglaltak végrehajtásaképpen egyidejűleg a magyarországi püspöki konferenciák ez idő szerinti elnökének megfelelő utasításokat küld a megegyezés értelmében.[39]

II.

Egyes püspökök személyi helyzete

A Szentszék – különválasztott vizsgálat körébe utalva az esztergomi főegyházmegye egészen különleges problémáját és miután megerősítette elvi álláspontját azon állami intézkedésekre vonatkozólag, amelyek a Kormány hozzájárulására vonatkoznak kánoni tisztségek elfoglalására és gyakorlására vonatkozólag olyan egyházi személyek részéről, akiket a törvényes egyházi hatóság nevezett ki – ismételten ragaszkodott ahhoz, hogy megszűnjék az állami „akadályoztatás”, amely különböző címen sújtja a nagyméltóságú Pétery József, Badalik Bertalan,[40] Bárd János[41] püspök urakat és Winkler József,[42] valamint Bellon[43] Gellért megválasztott püspököket.

A Magyar Kormány álláspontja így foglalható össze: „A Kormány nem szándékozik hozzájárulást adni ahhoz, hogy Pétery József és Badalik Bertalan püspökök visszatérjenek egyházmegyéik kormányzásába. Bárd János és Endrey Mihály[44] címzetes püspökök tekintetében sem szándékoznak saját hozzájárulásukat megadni megyéspüspökké való kinevezésükhöz, de a Kormány – esetleg a későbbi tárgyalások során – kész megfontolás tárgyává tenni a szükséges hozzájárulás megadását segédpüspöki kinevezésükhöz. Ami Winkler József katolikus papot illeti – fenntartva a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsának elvi álláspontját a szabálytalan kinevezésekkel kapcsolatba, – tárgyalni lehetne arról, hogy esetleg elnyerje az állami hozzájárulást a segédpüspöki kinevezéséhez.[45] Az álláspont Bellon[46] Gellérttel szemben nem változott.”[47]

A Szentszék kénytelen újból kifejezni sajnálkozását a felett, hogy semmiféle megoldásra nem volt lehetséges jutni nagyméltóságú Pétery és Badalik püspökök helyzetét és Monsignore Belon kérdését illetően. A Szentszék reméli, hogy ez később lehetséges lesz.

III.

Hűségeskü a Magyar Népköztársaságra és Alkotmányára[48]

Miután a Szentszék leszögezte álláspontját a kérdésben, abban az értelemben, hogy nem helyezkedik szembe azzal, hogy a magyar katolikus egyházi személyek az állam törvénye által megkövetelt hűségesküt letegyék, mindenesetre azzal a feltétellel, hogy ez az eskü „sicut decet Episcopum, vel sacerdotem” klauzulával történjék, a két fél a következő gyakorlati megegyezésre jutott:

1.) A magyar püspöki konferenciák ez idő szerinti elnöke a Kormányhoz (az Állami Egyházügyi Hivatal elnökéhez) ilyen tartalmú levelet intéz:

„Hivatkozással Excellenciáddal való szóbeli érintkezésre és abból célból, hogy kételyeket és bizonytalanságokat elkerüljünk Magyar Népköztársaság és Alkotmánya iránti hűségeskü kérdésében, amelyet a magyarországi katolikus egyházi személyeknek is le kell tenniük az ország polgári törvényei szerint,[49] van szerencsém leszögezni, mint a Magyar Püspöki Konferencia ez idő szerinti elnöke, azzal kéréssel, hogy a Kormány szíveskedjék hivatalosan tudomásul venni: az ilyen esküt a jelenleg érvényben lévő formula szerint úgy kell érteni, hogy azt a katolikus papsághoz tartozók következő szokásos záradékkal teszik le: »sicut decet Episcopum vel sacerdotem« (ahogyan püspökhöz vagy paphoz illik).

Szükségesnek tartom kiemelni, hogy ez nem jelent valami újat vagy valami különlegeset, amely csak Magyarország vagy meghatározott országok számára érvényes. Valójában általános és hagyományos norma katolikus egyházban, hogy a hozzátartozó egyházi emberek ne tegyenek hűségesküt vagy fogadalmat polgári hatalmaknak vagy törvényeknek, – hacsak nem a fent említett záradékkal vagy más hasonlóval.”

2.) Az Állami Egyházügyi Hivatal elnöke válaszul a magyar püspöki konferenciák ez idő szerinti elnöke levelére az alábbi levelet intézi: „Igazolom, hogy Püspök Úr alábbi szövegű levelét, amelyet a Magyarországi Püspöki Kar ez idő szerinti elnöke minőségében hozzám intézett, megkaptam.[50] (Itt következik az érkezett levél szó szerinti idézete.)

Magyarországon működő katolikus papok és püspökök más magyar állampolgárokhoz hasonlóan esküjének szövege a következő:[51]

»Én esküszöm, hogy a Magyar Népköztársasághoz, annak népéhez és Alkotmányához hű leszek, az Alkotmányt és az alkotmányos jogszabályokat megtartom; az állami hivatalos titkot megőrzöm; hivatásom körében a nép érdekeinek szolgálatával járok el és minden igyekezettel azon leszek, hogy működéssel a Magyar Népköztársaság megerősödését és fejlődését előmozdítsam.«

Hivatalosan tudomásul veszem, hogy a Magyar Népköztársaságra és Alkotmányára tett hűségesküt a jelenleg érvényben lévő formula megtartásával a katolikus papsághoz tartozók »sicut decet Episcopum vel sacerdotem« (ahogyan püspökhöz vagy paphoz illik) szerint értelmezik.”

3.) A magyar püspöki konferenciák ez idő szerinti elnöke ezt a levélváltást az ordináriusok tudomására hozza azzal a kéréssel, hogy erről megfelelően értesítsék saját papságukat.

A Kormány hasonlóan közli ezt a megfelelő állami szervekkel és a szokásos módon hivatalosan nyilvánosságra hozza.

IV.

A. Miniszteri biztosok

A Szentszék kijelentette:

„A miniszteri biztosok úján gyakorolt ellenőrzés teljes mértékben elfogadhatatlan a Szentszék részéről. Valóban súlyos nehézségről van szó: ha a Kormány tovább fenn akarná tartani a biztosokat az egyházmegyei kúriákban, bármilyen megegyezés lehetetlen lenne. Elsősorban elvi kérdéstről van szó, az egyház által természeténél és eredeténél fogva követelt függetlenségéről.

A Szentszék ezért kéri, hogy a miniszteri biztost vonják vissza mindenhonnan és természetesen ne állítsák többé vissza.”

A Magyar Kormány a maga részéről kifejtette: „Az állam a katolikus egyház ordináriusaival való jó együttműködésre törekszik és minden szükséges ellenőrzést csak addig a pontig és olyan mértékben tart szükségesnek, amennyire azt gyakorolni kénytelen. Ennek tanúságára szolgál a miniszteri biztosok fokozatos visszavonása valamennyi egyházmegyéiből, beleértve – legutóbb – a székesfehérvári és hajdúdorogi egyházmegyéket.[52]

A Kormány ezen a ponton is elő akarja mozdítani a normális[53] kapcsolatok fejlődését a katolikus egyházal. A jövőben a Kormány nem szándékozik alkalmazni a miniszteri biztos kiküldésének elvét a gyakorlatban, remélve, hogy a Szentszék a maga részéről mindent elkövet annak érdekében, hogy az ordináriusok és a katolikus papság elkerülje az olyan magatartást és tevékenységet, amely a Magyar Kormányt ilyen lépés megtételére készítené.[54]

Amikor a Szentszék tudomásul vette az előzőeket, szükségesnek tartotta újból leszögezni a miniszteri biztosok intézménye elvi elfogadhatatlanságát, aláhúzva a kérdés alapvető fontosságát az egyház számára és kiemelve, hogy a biztosok esetleges visszaállítása azt jelentené, hogy újból igen súlyos probléma merül fel az állam és az egyház viszonyában.

B. Az egyházmegyéik kormányzásának szabadsága

A Szentszék ezen kívül kiemelte:

„Szükséges, hogy a püspökök *tényleg* szabadok legyenek egyházmegyéjük kormányzásában, különösen, ami a papoknak egyházi tisztségekre és hivatalokra való kinevezését illeti (a kúriákban, a plébániákban, a szemináriumban) vagy elmozdításukat. Ebben a vonatkozásban tisztázni kell a hozzájárulás kérdését, amelyet a polgári törvény[55] az államnak tart fenn ezen egyházi kinevezések tekintetében. A Szentszék, mialatt újból megismétli valamennyi jól ismert fenntartását nevezett törvényre vonatkozólag jogi szinten, szükségesnek tartja, hogy legalább gyakorlati szinten a következő elveket kell leszögezni:

a) az állami hozzájárulás megtagadását vagy visszavonását indokolni kelljen;

b) világosan tisztázni kell azokat az alapvető törvényes kritériumokat, amelyek alapján az állam hozzájárulását megtagadni vagy visszavonni szándékozik, hogy a püspököknek is legalább meg legyenek a biztos tájékoztatósi pontjaik.”

Ezekre a kérdésekre a *Kormány* így válaszolt: „Ami az egyházmegyéik kormányzatának szabadságát illeti, a jogi helyzetet érintetlenül kell hagyni, ami a kinevezés egyházi jogát és a hozzájárulás állami jogát illeti. Az állam nem kívánja a kinevezés jogát gyakorolni, még ténylegesen sem. Országunkban [azonban létezik egy] [56] néhány év óta kialakult gyakorlat, amelyet az 1957. évi 22. sz. törvény kodifikált a hozzájárulás törvényességére vonatkozólag.[57] Akkor szokott vita felmerülni, mikor hiányzik a bizalom és a kapcsolatok rosszak. Az állam sohasem kérte, hogy egy kinevezést az egyház részéről indokoljanak. Az egyházi személyek kinevezéséhez az állami hozzájárulást mindenkor véleménycsere alapján adják meg. Az esetek többségében a püspök és az állami szerv kölcsönösen elfogják a törvényes érveket és a püspökök már előre meggondolják, hogy ez a személy alkalmas-e kinevezésre. Az egyházi minősítés elbírálása a püspök ügye, amitől nem térhet el; azonban tekintetbe kell vennie azt is, hogy ne legyenek politikai ellenvetések. Ami a papokra vonatkozó állami követelményeket illeti, egyáltalán nem homályosak és nem teremtnek bizonytalan helyzetet. Tartani magukat a Magyar Népköztársaság Alkotmányához, a magyar állam törvényeihez és rendeleteihez és a magyar állam és a katolikus egyház közötti egyezményhez:[58] ez a minimum, ami kötelező a katolikus papokra, mint a magyar állampolgároknak.[59] Nem lehetséges külön normákat állítani fel a papság számára. A Szentszék hivatkozik a kánonokra, amelyek előírják az egyházi emberek kötelességeit és jogait az egyház szempontjából. Ugyanilyen módon az állami törvények és az egyház és az állam közötti megegyezés polgári szempontból határozzák meg a papok jogait és kötelességeit.”

Megjegyzés: Ami „a katolikus egyház és a magyar állam közötti megegyezést” illeti, amelyet a Kormány említett – nevezetesen azt a dokumentumot, amelyet 1950. augusztus 30-án az akkori kalocsai érsek[60] a püspöki kar nevében és a Vallás- és Közoktatásügyi Miniszter a Magyar Kormány nevében írt alá – a Szentszék megújította elvi fenntartásait, amennyiben a katolikus egyház alkotmánya szerint csak a Szentszék illetékes arra, hogy államokkal egyházi ügyekben egyezményeket kössön. A püspöki kar ténybelileg talált ilyen megoldást.

C. Érintkezések[61] az ordináriusok és a Szentszék között

A Szentszék kiemelte annak szükségességét, hogy ezek az érintkezések szabadon és korlátozások nélkül történhessenek, mindenkor a vallási és egyházi kérdések rendjében. Egyébként megjegyezte: „Használna a helyzet normalizálásának, a püspöki kar és a kormány kapcsolatainak viszonylatában is, ha a Szentszék egy megbízottját felhivatalosan[62] Magyarországra küldhetné (vagyis valakit, aki közbenső helyen van a hivatalos képviselő[63] és az apostoli vizitátor[64] között és bizalmas érintkezést tarthatna fenn a kormánnyal és a püspökökkel, pontosabb ismereteket szerezhetne a Szentszék számára a tényleges vallási helyzetről, kánoni vizsgálatokat végezhetne a püspökjelöltek tekintetében, stb.)”

A *Magyar Kormány* azt válaszolta: „Nincs semmi nehézség abban a tekintetben, hogy a kapcsolat a Szentszék és a püspökök között javuljon olyan mértékben, ahogy a feltételek és kapcsolatok az állam és az egyház között javulnak. A jelen időszakban egy vizitátor magyarországi tartózkodása a Kormány véleménye szerint csökkentené a kedvező feltételek további javulásának lehetőségét.”

V.

Letartóztatott és felfüggesztett papok és szerzetesek

A Szentszék legkülönlegesebb, szívélyes érdeklődését fejezte ki olyan magyar egyházi személyek helyzetét illetően, akik börtönben vannak, vagy akiket állami intézkedés folytán hivatalukban felfüggesztettek. Hivatkozott a kapott tájékoztatásokra, amelyek szerint azon papok száma, akik papi funkcióikat nem gyakorolhatják – és akik közül még egyesek börtönben vannak –, ezer körül lehet.

A Szentszék újból kifejezi azt a rendkívül élénk kíváncsiságát, és azt a reményét, hogy valamennyi letartóztatott és felfüggesztett papra vonatkozó esetet a lehető legrövidebb időn belül kedvezően meg lehet oldani.

Végül a Szentszék kénytelen kifejezésre juttatni élénk sajnálkozását olyan papok helyzete felett, akik szerzetesrendekhez vagy szerzetes kongregációkhoz tartoznak, az előző kategóriákban nem foglaltatnak és nem kapták meg a „kormány hozzájárulását” nyilvános papi funkciók gyakorlásához.

A *Magyar Kormány* ebben a vonatkozásban a következő tájékoztatást adta:

„Mi a felfüggesztett papok kategóriája alatt azokat értjük, akik politikai, erkölcsi vagy gazdasági okokból ellentétbe kerültek a törvénnyel, és ezért püspökeik felfüggesztették őket. Számuk húsz körül van. [Közülük] Börtönben lehetnek ketten vagy hárman. Az ordináriusok javaslataira állandó vizsgálat van folyamatban és amikor egy bizonyos személy számára a körülmények megértek – mint ahogy az amnesztiában részesült papok esetében történt[65] – újból megkezdhetik papi funkciójukat. Az illetékes egyházi vezetőknek mindent el kellene követniük a jövőben, hogy az egyházi személyek részéről a törvénysértések megszűnjenek. Ez kedvezően befolyásolná a felfüggesztett és börtönben lévő papok helyzetét is. A Szentszék által említett szám pontos lehet, ha a nyugállományban lévő papokat és szerzeteseket is beleszámítjuk. A nyugdíjas papokat az ordináriusok szükség szerint kiegészítőként zavartalanul foglalkoztatják. A feloszlott szerzetesrendek tagjai magánmiséket mondhatnak, de nyilvános papi szereplésük nem megengedett. Több esetben hozzájárultunk ahhoz – egyéni elbírálás alapján –, hogy volt szerzetesek világi papokként működjenek.

VI.

Szemináriumok

A Szentszék konkrét információkat és biztosítékokat kért a következő pontokra vonatkozólag:

- 1.) A létező filozófiai-teológiai szemináriumok száma és az egyház lehetősége, hogy szükség szerint továbbiakkal rendelkezék;
- 2.) A szemináriumok vezetésének és életének a hierarchiától való függése;
- 3.) A hierarchia szabadsága az igazgatók, spirituálisok, valamint a szemináriumok oktatói és más személyzete kiválasztása és elmozdítása terén;

4.) A vonatkozó püspökök kizárólagos illetékessége, ami a hallgatók felvételét vagy eltávolítását és különösen a szent rendekbe való előléptetését illeti;

5.) Az egyházi hatóság kizárólagos illetékessége, ami a tanrendet és a szemináriumi ankönyvek kiválasztását illeti.

A Magyar Kormány kijelentette:

„Magyarországon hat szeminárium és egy teológiai akadémia működik, amelyek teljes mértékben megfelelnek a papi utánpótlásnak. A szemináriumok és a Hittudományi Akadémia a magyar püspöki kartól függenek, vagyis az ordináriusoktól. Ami az oktatók kiválasztását és eltávolítását és a hallgatók felvételét vagy eltávolítását illeti, a törvényes püspökök illetékesek. Az illetékes egyházi hatóság végzi a tanrend összeállítását és a szemináriumok tankönyveinek kiválasztását. Az állam nem avatkozik bele a szemináriumok életébe, azonban itt is, mint minden más területen biztosítani kívánja az állam törvényeinek betartását.”

VII.

Szerzetesrendek és kongregációk

A Szentszék kérte, hogy vonják vissza a megszorító intézkedéseket, amelyek a férfi és női szerzetesrendeket és kongregációkat sújtották Magyarországon,[66] vagy hogy legalább tegyék lehetővé néhány más szerzetes intézetnek – a 3 férfi és 1 női intézetet kívül, amelyek ma engedélyezve vannak, mindegyik két középiskola vezetésével[67] – a nekik megfelelő[68] tevékenység folytatását az országban.

A Magyar Kormány azt válaszolta:

„A negatív álláspont, amely kifejezésre jutott az első kérés alkalmával, amelyet ebben az értelemben a Szentszék tett, változatlan marad. A szerzetesrendek visszaállítása nem lehetséges. A kormány részéről véglegesen lezárta ügyről van szó.”[69]

A Szentszék ezen válasz ellenére fenntartja kérését és reméli akarja, hogy lehetséges lesz a jövőben ezt a problémát újból vizsgálat tárgyává tenni – amely az egyház számára igen nagy fontosságú – akár ami a szerzetesrendek és kongregációk számát, akár ami műveiket és tagjaik számát illeti.

VIII.

Iskolai vallásoktatás

1.) A Szentszék [hivatkozva][70] az 1957. évi 21. számú kormányrendeletre az iskolai vallásoktatásáról,[71] hangsúlyozta [a] hatékony ellenőrzés és biztosítás szükségességét, hogy a katolikus szülők ténylegesen szabadon élhessenek azzal a joggal, hogy gyermekeiket beírassák a vallásoktatásra.

A Magyar Kormány azt válaszolta:

„A vallásoktatásra vonatkozó állami rendeletek az Alkotmány szellemében biztosítják a vallás gyakorlásának szabadságát, és senkit sem lehet a vallás gyakorlására kényszeríteni.

A vallásoktatásról szóló törvény részét képezi az Alkotmány által biztosított lelkiismeret és vallásszabadságnak és ezen a téren is mindenkinek biztosítva van a lehetőség, hogy esetleges sérelmekkel szemben jogorvoslatihoz folyamodjék. Mindenesetre az illetékes alsóbb állami és egyházi szervek a jövőben is megfelelő utasításokat kapnak, hogy mindjobban biztosítsák a vonatkozó törvények és rendeletek tiszteletében tartásukat.”

2.) A Szentszék megkérdezte, hogy fenyegetésnek tekintik-e, az idézett 1957. évi 21. sz. rendelet 1. §-a 2 b) pontja értelmében az egyházi prédikációt vagy körlevelet, amelyekben figyelmeztetik a katolikus szülőket arra a kötelességükre, hogy gyermekeik vallásos nevelését biztosítsák,[72] kiemelve mennyire súlyos bűn, ha ennek a kötelességüknek nem felelnek meg, vagy ha bejelentik, hogy azok a szülők, akik nem íratják be gyermekeiket a vallásórára nem részesülnek a szentségeken.

A Magyar Kormány megmagyarázta;

„Magatartásában ellenségesnek bizonyul a rendelet értelmében az a pap, aki visszaélne a törvényes lehetőségekkel és papi tekintélyével. Minden pap szabadon buzdíthat a vallásos életre, a vallásoktatásra, azonban nem tehet nevetségessé, nem hozhat szégyenbe vagy nem fenyegethet senkit.”

3.) A Szentszék egy kérdésére válaszolva végül a Magyar Kormány kijelentette: „A katolikus egyház és az állam közötti egyezmények szellemében a papságnak az iskolai hitoktatáson kívül módja és lehetősége van törvényes keretek között szabadon tanítani a templomokban a vallási dogmákat, különösen a katekézist és a hagyományos alkalmak során, mint elsőáldozásra, bérmálásra és a házasságra való előkészítés.”

IX.

A lelkigondozás szabadsága

A Szentszék kiemelte annak szükségességét, hogy ez a szabadság tényleges és valóban teljes legyen. Különösen konkrét biztosítékokat kért a következő pontokban:

„1.) Lehetőség a katolikus papság számára, hogy szabadon és korlátozások, valamint akadályok nélkül fejthesse ki és védhesse meg a katolikus tanítást a dogma és erkölcs területén nemcsak a prédikációval, hanem a sajtó útján is;

2.) Lehetőség a katolikus egyház számára, hogy [jogi vagy tényleges][73] korlátozások vagy akadályok nélkül építhessen új templomokat vagy kápolnákat, megfelelő házzal a papság és a plébániai hivatalok részére, ahol a püspökök szükségesnek vagy alkalmasnak találják megfelelő lelkigondozás számára.

3.) Lehetőség a katolikus papság számára, hogy lelkigondozói szolgálatát a kórházakban vagy más gyógyhelyeken és a börtönökben és büntető intézetekben gyakorolhassa.”

A Magyar Kormány azt válaszolta:

„A katolikus papságnak hivatása gyakorlásában teljes szabadsága van korlátozások és akadályoztatások nélkül. Ami a Szentszék által jelzett konkrét pontokat illeti, a Kormány jól ismert álláspontja és a tények hozhatóak a Szentszék tudomására: új templomok építése az egyház természetéhez tartozik és az állam ezt sohasem vitatta. Sőt, az elmúlt [majdnem][74] két évtized során, az egyház sok ilyen természetű segítséget kapott az államtól. A katolikus sajtó tevékenységét az egyház szabad működése részének tekintjük. A Kormány a maga részéről nem kíván nehézségeket okozni a jövőben sem. Ami a kórházakban, börtönökben, büntető intézetekben való lelkigondozást illeti, már kijelentettük, hogy a kórházakban, ha szükséges, meg van a lehetőség, ami a büntető intézeteket illeti, megvizsgáljuk a helyzetet.”

X.
A papság polgári tevékenysége

A római (1963. október 1–5.)^[75] és budapesti (1964. március 14–23.)^[76] emlékeztetőben összefoglalták a szempontokat, amelyeket erről a kérdésről a Szentszék és a Magyar Kormány megbízottjai kicseréltek egymással.

Itt feljegyezzük a szövegeket, hogy a két félnek ebben a kérdésben – eddig a pillanatig – fennálló álláspontját rögzítsük:

1.) *A római (1963. október 1–5.) találkozás emlékeztetőjéből:*

[A Szentszék megbízottja:]^[77]

„A Szentszék részéről nem fogadható el a megkülönböztetés a »békepapok« és más papok között, mintha az utóbbiak nem volnának a béke papjai: azé a békéé, értsük meg egymást, amelyről pl. XXIII. János pápa »Pacem in Terris«^[78] enciklikája tárgyal. Valamennyi papnak kötelessége, hogy vallja és védje az [ilyen]^[79] igazi keresztény értelemben vett békét.

Másrészt pedig bármilyen mozgalom vagy kezdeményezés, amely nincs^[80] az illetékes egyházmegyei hatóság vezetése és ellenőrzése alatt, vagy amely a papot az egyházi fejelem alól kivonni törekszik, a Szentszéknek mindig jogos aggodalomra ad okot.

A Szentszék beleegyezik abba, hogy a papság közreműködjék azoknak az^[81] eszményeknek [az] előmozdításában, amelyek a nép igazi előrehaladását szolgálják, és pedig a polgárit, a szociális és gazdasági is, nemkülönben, hogy együttműködjék a béke és a népek közötti őszinte egyetértés érdekében; azonban szükséges, hogy a papság és a papság által ilyen célokért vezetett szervezetek az országban a püspöki kar, az egyes egyházmegyékben pedig a püspökök felelőssége és vezetése alatt álljanak.^[82]

Ezen a téren is érvényes az elv »Nihil sine Episcopo«.^[83]

A Magyar Kormány megbízottja: „A Magyar Kormány politikájából folyik [sic!], hogy minden haladó mozgalmat támogat. Az egyházak békemozgalmait is támogatja és a jövőben is támogatni fogja. Ezek a mozgalmak nagyjelentőségű erőfeszítéseket tettek az állam és az egyházak közötti jó viszony munkálásában. Ezért megbecsülést érdemelnek. Minden támadással szemben továbbra is megvédjük ezeket a mozgalmakat. Ilyen támadásokat barátságosan lépésnek tekintjük. A mozgalomban benne van a katolikus papság és a püspökök többsége. Az a szép elv, hogy minden papnak békepapnak kell lennie, nem érvényesül, mert a papság nem egyformán áll a béke ügye mellett. Ez objektív helyzet, amit a Szentszéknek is figyelembe kell vennie.”

2.) *A budapesti (1964. március 14–23.) találkozások emlékeztetőjéből:*

A Szentszék megbízottja:

„Megerősíti és aláhúzza azt, amiről a római emlékeztetőben a jelen pontról szó volt. Meg kívánja^[84] világítani, hogy a Szentszék a legjobb szándék vezeti a békemozgalomhoz tartozó papokkal szemben is, azonban:

1.) nem engedheti meg egyházi emberek olyan mozgalmának létezését, amely miután a törvényes püspöki hatósággal való ellentétből kifolyólag lépett funkcióba, úgy működik, hogy a hierarchia fölé helyezi magát és igyekszik arra rákényszeríteni magát;

2.) nem engedheti meg, hogy a katolikus egyház papsága – különösen olyan helyzetben, mint amilyen a magyar, ahol annyira szükség van arra, hogy a papok minden elkötelezésükkel a lelkigondozásnak, a vallásoktatásnak, a hívek keresztény nevelésének szenteljék magukat – ezzel szemben politikai természetű feladatokkal és tevékenységgel foglalkozzék;

3.) nem engedhető meg, hogy a papok csoportjai megkíséreljék, hogy döntő befolyást gyakoroljanak kirázólagos egyházi téren is függetlenül vagy néha ellentétben a törvényes egyházmegyei hatósággal, például a hivatalok, javadalmak vagy egyházi megbízatások betöltésénél.”^[85]

„A Magyar Kormány megbízottja megismételte azt az álláspontját, hogy a Magyar Népköztársaságban minden állampolgárnak, így a papoknak is joga van a demokratikus politikai életben részt venni. Nem engedi meg viszont a Kormány egyes polgárai ellenséges politikai tevékenységét. A Szentszék részéről eddig csak a magyar demokráciát támogató politikai tevékenységet kifogásolták, a vele ellenséges papok politikai tevékenységét nem. Továbbá hangsúlyozta és megerősítette a magyar katolikus papi békemozgalommal kapcsolatban korábban kifejtett elvi álláspontját. Rámutatott arra, hogy a békepap meghatározás nem a magyar államtól származik, hanem többek között a Szentszék korábbi magatartásának egyik következményeként lebecsülő értelemben a papi emigráció használta. A Szentszék azon törekvést, hogy a hierarchikus egység érvényesüljön, megértjük, de figyelembe kell venni azt is, hogy ez csak akkor lehetséges és hasznos, ha nem ellentétes a magyar nemzeti egység gondolatával. A hierarchia egyes tagjai ne legyenek ellenségesek az állammal szemben, támogassák a haza és az emberiség létfontosságú ügyeit – akkor egységben lehetnek a papok és hívek többségével. Sem most, sem korábban sem kívánta senki, hogy a római katolikus egyház elszakadjon a Szentszektől.^[86] Tiszteletben tartottuk és tartjuk pl. a görögkatolikus egyház működését is.^[87] A hierarchikus egység a püspökök politikai magatartásától függ, ezért nagy fontosságú a jövő püspökeinek kiválasztása is.

A Szentszék megbízottjának azon fejtegetésével kapcsolatban, hogy a Szentszék a papjaival kapcsolatos ügyeket mindig szeretettel és megértéssel próbálja megoldani, rá kell mutatni az 1956–57-es pápai^[88] és Mindszenty-féle^[89] intézkedésekre. Ezek a megbélyegző intézkedések a Magyar Népköztársaság törvényes rendje és azon papi személyek ellen irányultak, akik állampolgári esküjükhöz híven támogatták a kormányt és a béke érdekében folytatott politikáját.

Végül a Kormány megbízottja szükségesnek látta a valóságnak megfelelő tájékoztatást megadni az Opus Pacis^[90] és a katolikus papi békemozgalom programjáról és felépítéséről, amely semmiben sem tér el XXIII. János pápa »Pacem in Terris« c. enciklikájában kifejtett békeprogramtól.”^[91]

„A Szentszék megbízottja szükségesnek tartja kijelenteni, hogy a Szentszék azon intézkedései, amelyeket a Kormány megbízottja említett, kizárólag az egyházi fejelem helyreállítására és megóvására irányultak és nem voltak semmiféle politikai jellegű szándékaik.”^[92]

XI.
Magyar emigráns papság, Pápai Magyar Intézet Rómában

1.) A Magyar Kormány kiemelte annak szükségességét, hogy a Szentszék kötelezze magát arra, hogy a Magyar Népköztársasággal szemben ellenséges tevékenységet kifejtő papi emigráció tagjai nem kapnak olyan funkciókat, amelyek lehetőséget adnak arra, hogy beavatkozzanak az egyház ügyeibe Magyarországon.

A Magyar Kormány fenntartja magának azt a jogot, hogy a katolikus egyház zavartalan működésének biztosítása érdekében a Szentszék irányítása alá tartozó intézmények és személyek, valamint a papi emigráció tevékenységével kapcsolatos észrevételeiről a jövőben is tájékoztatja a Szentszékét.

A Szentszék késznek mondta magát a nehézségek és ellentétek elkerülése szándékával, hogy figyelembe vegye a Kormány kívánságát, hogy a magyar emigráció egyházi embereinek – akik ellenséges magatartást tanúsítanak a Magyar Népköztársasággal szemben – ne adjanak olyan funkciókat, amelyek azzal a lehetőséggel járnak, hogy beavatkozzanak a magyarországi egyházi ügyekbe. Ez természetesen csakis a Szentszék által átruházott funkciókra és magukkal a funkciókkal összefüggő hivatalos beavatkozás lehetőségére értendő. A Szentszék miközben kész elfogadni a megjegyzéseket, amelyeket a Kormány szükségesnek tart eljuttatni hozzá a fent jelzett értelemben, fenntartja magának, hogy átadja a Kormánynak saját megjegyzéseit a magyarországi katolikus egyház tevékenységére vonatkozólag.^[93]

A Magyar Kormány megbízottja: Kifejezte azt a reményét, hogy a jövőben a Szentszék segítséget nyújt abban is, hogy az ellenséges magyar papi emigráció más funkcióban se zavarja meg a magyar állam és egyház együttműködését.

2.) Azzal a szándékkal, hogy biztosítsák a jövőre a Pápai Magyar Egyházi Intézet életét és rendes működését, eredeti céljainak megfelelően a két Fél létrehozta

„A Magyar Kormány és a Szentszék közötti megállapodást a római Pápai Magyar Egyházi Intézetre vonatkozólag,^[94] amely a jelen jegyzőkönyv 2. sz. mellékletét képezi.

XII.
Mindszenty-ügy[95]

A Szentszék közölte, hogy figyelmesen megvizsgálták a garanciák kérését, amelyeket a Szentszéknek kellene adnia arra az esetre, ha Mindszenty bíborosnak el kellene hagynia a magyar földet, amely kívánságot a garanciákra vonatkozóan a Magyar Kormány képviselője a legutóbbi budapesti (1964. március)[96] tárgyalás során fejezte ki.

Mindent megfontolva a Szentszék úgy véli, hogy nincs abban a helyzetben, hogy ez idő szerint ilyen elkötelezést vállaljon és a jövőt illetően is azon a véleményen van, hogy a Kormány által szabott egyes feltételeket újra meg kellene vitatni.

A Magyar Kormány kijelentette: Tudomásul vesszük, hogy a Szentszék – a budapesti tárgyaláson írásban kért és általunk átadott – teljes garanciát ez idő szerint nem tudja biztosítani. Megismerve a Szentszék megbízottjának a budapesti tárgyaláson készült Emlékeztetőhöz elkészített összefoglaló állásfoglalását, a Magyar Kormány megbízottja még egyszer hangsúlyozza: hivatkozva a budapesti tárgyaláson részletesen kifejtett szempontokra a Magyar Kormány ragaszkodik ahhoz, hogy Mindszenty Magyarországról történő eltávozása esetén írásban átadott teljes garanciát a Szentszék biztosítsa, nem fogadja el, hogy Mindszenty elítélésével kapcsolatban nyilatkozat hangozzék el, továbbá nem járul hozzá ahhoz, hogy Mindszenty primás érseki címe megmaradjon.

A Magyar Kormány és a Szentszék megbízottjai jelen Jegyzőkönyv aláírásánál kijelentik, hogy eredetiként – a Magyar Kormány megbízottja kijelentéseire a magyar nyelvű szöveg – és a Szentszék megbízottja kijelentéseire az olasz nyelvű szöveg[97] tekintendő eredetinek; a közös részekre mindkét nyelvű szöveg eredetinek tekintendő.

Budapest, 1964. szeptember 15.

A Magyar Népköztársaság
Kormányának teljhatalmú
megbízottja
Prantner József

1 . S Z . M E L L É K L E T

Megállapodás a Szentszék és a Magyar Népköztársaság Kormánya között a püspöki kinevezésekkel kapcsolatban[98]
(bizalmas)

Alapvető pontok egy olyan esetleges gyakorlati rendszer létrehozására, amely – érintetlenül hagyva egyrészt a Szentszék jól ismert fenntartásait a polgári törvényekkel szemben, amelyek előzetes állami hozzájárulást követelnek meg a püspöki kinevezésekhez és anélkül, hogy ez a tény jogok elismerését jelentené, vagy precedensként hivatkozni lehetne rá, másrészt a Magyar Állam törvényeit – lehetővé teszi azon nehézségek valamilyen módon való áthidalását, amelyek akadályozzák a püspöki kinevezéseket Magyarországon tekintettel a létező ellentétekre a kánonjogi intézkedések és a polgári intézkedések között.

- 1.) A Szentszék hajlandó megvizsgálni azokat a jelölteket, akiket a Püspöki Konferencia javasolt, mint akik alkalmasak a püspöki tisztre és a folyamatban lévő kinevezésekre és akikre vonatkozólag a konferencia elnöke azt tartja, hogy a Kormánynak nincsenek megalapozott ellenzései okai.
- 2.) Ami a többi jelöltet illeti, akiket a fent említett jegyzék nem foglal magában, a Szentszék igyekszik majd megszerezni magának a hasonló bizonyosságot, akár közvetlenül (szigorúan bizalmas kapcsolatok révén és a Kormánnyal való tényleges érintkezés útján), akár a Püspöki Konferencia Elnöke útján.
- 3.) Valamennyi jelöltre vonatkozólag a Szentszék természetesen szabadon elvégzi majd a szokásos kánonjogi vizsgálatokat.
- 4.) Miután a jelölt kiválasztása megtörtént, a Szentszék közli a jelölést a választottal és az utóbbi a maga részéről közli a Püspöki Konferencia Elnökével. Mielőtt a kinevezés nyilvánosságra hozatalához folyamodnék, a Szentszék megvárja a választ.

2 . S Z . M E L L É K L E T

Megállapodás a Magyar kormány és a Szentszék között a római Pápai Magyar Egyházi Intézetre vonatkozólag

- 1.) A Magyar Népköztársaság kormánya és a Szentszék kívánatosnak tartja a Római Magyar Intézet (Collegium Hungaricum) keretében a római Pápai Magyar Egyházi Intézet rendes működését abból a célból, hogy a római Pápai Magyar Egyházi Intézet[99] ismét Magyarország egyházmegyéiből magasabb rendű tanulmányok végzése céljából a 4. pont szerint kiválasztott magyar állampolgár papokat befogadjon.
- 2.) A római Pápai Magyar Egyházi Intézet, amelyet mint a Római Magyar Intézet osztályát hoztak létre (korábban Királyi Magyar Akadémia),[100] a jövőben is az eredeti konstitúció szerint működnek, amelyet a Szentszék a Szemináriumok és Tudományegyetemek Szent Kongregációja 1120/38/15. sz. 1939. június 8-[101] és azt követő 1940. július 16-i[102] dekrétumával hagyott jóvá, kivéve esetleges módosításokat, amelyeket közös megegyezéssel a jövőben eszközölünk. Amit ezekben a konstitúciókban a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumról mondanak, az a jelenleg illetékes kormányhivatalra vonatkozik.
- 3.) A rektor (igazgató) kinevezését az idézett konstitúciók normája szerint eszközölik a Kormány előzetes hozzájárulásával. A római Pápai Magyar Egyházi Intézet igazgatójának és többi vezetőjének magyar állampolgársággal kell rendelkezniük.
- 4.) A római Pápai Magyar Egyházi Intézet hallgatóként csak magyar állampolgárságú papokat vehet fel, akik a magyarországi egyházmegyékhöz tartoznak, és akiket a megfelelő ordinárius a püspöki konferenciák elnökével egyetértésben választ ki, betartva a vonatkozó polgári normákat, amelyek állampolgárok külföldi tartózkodására vonatkoznak. A magyar állampolgárság elvesztése maga után vonja a római Pápai Magyar Egyházi Intézetből való eltávolítást.
- 5.) A római Pápai Magyar Egyházi Intézet tagjai az egyházi fegyelmen és a római Pápai Magyar Egyházi Intézet saját szabályzatán kívül a konstitúcióknak megfelelően a Római Magyar Intézet általános normáinak, és mint valamennyi magyar állampolgár az állam törvényeinek is alá vannak vetve.
- 6.) A Magyar Népköztársaság Kormánya a római Pápai Magyar Egyházi Intézetnek a Római Magyar Intézet keretében biztosítja az általa a Római Magyar Intézet székházában jelenleg elfoglalt helyiségek kizárólagos használatát és az utóbbi költségvetésének terhére gondoskodik a fent említett helyiségek fenntartásáról, beleértve a fűtés és világítás költségeit. A Kormány ugyancsak biztosít a Magyar Püspöki Kárnak nyújtott államsegély keretében hozzájárulást az igazgató illetményére és a hallgatók eltartására, megegyezve azzal, hogy minden magyar egyházmegyének joga van legalább 1 hallgatót küldeni.

7.) A konstitúciók normája szerint a római Pápai Magyar Egyházi Intézet igazgatója köteles minden akadémiai év végén (június 30-ig) a római Pápai Magyar Egyházi Intézet működéséről a Római Magyar Intézet igazgatójának is jelentést tenni, hogy az utóbbi azt a Kormányhoz továbbítsa.

8.) Ez a Megállapodás 1964. október 1-én lép életbe. Minden ezen megállapodással ellentétes rendelkezés hatályát veszti. Megjegyzés: a helyiségek tényleges átadása 1964. november 5-én történik.^[103]

Budapest, 1964. szeptember 15.

A Magyar Népköztársaság
kormányának teljhatalmú
megbízottja
Prantner József

Jelzet: MNL OL XIX–A–21–e–0022–22/1964. – Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Az államigazgatás felsőbb szervei, Központi (nem miniszteriális) kormányzati szervek, Állami Egyházügyi Hivatal, Tematikusan rendezett iratok, Egyházakkal kötött megállapodások – Fotokópia eredetiről.

- [1] SZABÓ CSABA: *A Szentszék és a Magyar Népköztársaság kapcsolatai a hatvanas években*. Szent István Társulat, Magyar Országos Levéltár, Bp., 2005, 49–51.
- [2] Hatályos jelzete: Città del Vaticano, Segreteria di Stato, S.RR.SS. Archivio Storico, Fondo Spogli, Card. Agostino Casaroli, Pos. 62, Fasc. 2, ff. 35r–85v. Copia Atto e protocollo con allegati. A dokumentumok fogalmazványai és a megállapodás szövegének egy aláírt példánya megtalálható uo. ff. 128–228.
- [3] Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (továbbiakban: MNL OL), Az államigazgatás felsőbb szervei (1862–2014) (továbbiakban: XIX), A központi (nem miniszteriális) kormányzati szervek (1944–2002) (továbbiakban: XIX–A), Állami Egyházügyi Hivatal (1951–1989) (továbbiakban: XIX–A–21), Tematikusan rendezett iratok (továbbiakban: XIX–A–21–e), 0022–22/1964. 30. doboz. A Vatikán és a Magyar Kormány megbízottai között létrejött 1964. szeptember 15-i Megállapodás.
- [4] T. VARGA GYÖRGY: *Nemzetközi enyhülés és egyházpolitika. Kádár János látogatása VI. Pál pápánál, 1977*. <https://www.tankonyvtar.hu/en/tartalom/historia/91-056/ch12.html#id508786>
- [5] A vatikáni keleti politika, a szentszéki–magyar tárgyalások és a II. Vatikáni Zsinat összefüggéseire lásd FEJÉRDY ANDRÁS: *Magyarország és a II. Vatikáni Zsinat*. MTA Történettudományi Intézete, Bp., 2011.
- [6] A kiszivárgott információk nyomán ismerteti HANSJAKOB STEHLE: *Die Ostpolitik des Vatikans*. Piper Verlag, München–Zürich, 1975, 349–357.
- [7] *Magyar Kurír*, 1964. szeptember 15.
- [8] MNL OL, Az 1945 utáni munkáspártok iratai (továbbiakban: M), Magyar Szocialista Munkáspárt (továbbiakban: M–KS), MSZMP Központi Szervei (M–KS–288.), f. 5/17. ó. e. Az MSZMP Ideiglenes Központi Bizottsága Intéző Bizottsága ülése, 1957. március 5., 30–35. Az előterjesztést közli: *Mindszenty és a hatalom. Tizenöt év az USA-követségben*. A dokumentumokat válogatta, a bevezetőt és a jegyzeteket írta ÓLMOSSI ZOLTÁN. Lex Kft., Bp., 1991, 29–33.
- [9] A törvényerejű rendelet 2–4. §-ait az 1989. évi 14. sz. törvényerejű rendelet, az akkor hatályban maradt rendelkezéseit az 1990. évi IV. törvény helyezte hatályon kívül.
- [10] Ennek alapján távolították el 1958. júniusban Ordass Lajos evangélikus püspököt másodszor is tisztéből, holott ezt a jogszabályt nem lehetett volna rá alkalmazni, mert az 1956. októberi állami és egyházi rehabilitációja következtében püspöki szolgálata folyamatosnak volt tekintendő.
- [11] A Szentszéknek a probléma megoldására irányuló egyoldalú kísérleteit elemzi FEJÉRDY ANDRÁS: *Szentszéki stratégiák a magyar püspöki székek betöltésére 1945–1964 között*. *Történelmi Szemle*, 2013. 2. sz. 291–305.
- [12] *L'Osservatore Romano*, 1964. szeptember 19. A. Casaroli c. érsek nyilatkozata. A kérdésről lásd AGOSTINO CASAROLI: *A türelem vértanúsága. A Szentszék és a kommunista államok (1963–1989)*. Szent István Társulat, Bp., 2001, 123–171.
- [13] 4288/1949. (X. 22.) M. T. számú rendelet a Magyar Népköztársaságra és annak Alkotmányára teendő eskü tárgyában. BALOGH MARGIT–GERGELY JENŐ: *Állam, egyházak, vallásgyakorlás Magyarországon, 1790–2005. (Dokumentumok.) II. 1944–2005*. História–MTA Történettudományi Intézete, Bp., 2005, 896–897. (História könyvtár, Okmánytárak 2.) Ugyanitt (814. o.) lásd a 2500/1945. M. E. számú, a közszolgálati illetmények és nyugellátások rendezése tárgyában kiadott rendeletet, amely a törvényesen bevett vallásfelekezetek lelkészei és segédlelkészei részére az 1909. évi XIII. törvénycikk alapján járó jövedelemkiegészítő államsegélyt, továbbá az 1913. évi XXXVIII. törvénycikkkel engedélyezett korpótlétkelteményt külön pótlékkal egészítette ki, és a nem állami tanszemélyzet tagjai is ugyanolyan illetményben részesültek, mint az államiak.
- [14] A Vatikáni Állami titkárság által a magyar főpapoknak átadott szóbeli jegyzék fordítása. 1962. december. SZABÓ: i. m. 69.
- [15] Ennek háttéréről lásd FEJÉRDY ANDRÁS: „Amadeo” ügynök és a magyar püspökök esküvétele 1959-ben. A Szentszék keleti politikájának sikeres befolyásolási kísérlete? In: *Diplomácia – hírszerzés – állambiztonság*. Szerk.: ANDREIDES GÁBOR–M. MADARÁSZ ANITA–SOÓS VIKTOR ATTILA. NEB Hivatala, Bp., 2018, 161–179.
- [16] A csehszlovák kormány ugyanebben a kérdésben engedékenyebb volt: beleegyezett, hogy a „püspökhöz, illetve paphoz méltó módon” záradék egészítse ki az állami esküt. SZABÓ: i. m. 148. (Az ÁEH tájékoztatója a csehszlovák kormány és a Vatikán megbízottai között Rómában folytatott tárgyalásról. 1963. szeptember 27.)
- [17] Történetéről lásd MOLNÁR ANTAL–TÓTH TAMÁS: *A Falconieri-palota Rómában*. Balassi Kiadó Kft., Bp., 2016.
- [18] CSORBA LÁSZLÓ: *Áttekintés a Pápai Magyar Egyházi Intézet jogi helyzetéről*. Bp., 2006. Kézirat, 2. Lásd a *Száz év a magyar–olasz kapcsolatok szolgálatában. Magyar tudományos, kulturális és egyházi intézetek Rómában (1895–1995)*. Szerk.: CSORBA LÁSZLÓ. HG és Társa, Bp., 1998. c. kötetből Beke Margit és Csorba László tanulmányait; TÓTH TAMÁS: *A Pápai Magyar Intézet Róma*. Pápai Magyar Intézet – METEM, Róma – Bp., 2017.
- [19] A Pápai Magyar Egyházi Intézet ingyen használhatta a Palazzo Falconieri második emeletét, továbbá biztosították számára a központi fűtést, a lifthasználatot, a vízdíjat, a szemétszállítást, nem kellett arányos részt vállalnia sem az épületre kirótt különféle adókból, sem az épület és a kert karbantartásának, illetve a portaszolgálatnak a terheiből. (Csupán a villany- és gázmérőórák működtek külön, továbbá később önállóvá vált a telefon fizetése is.) CSORBA LÁSZLÓ: *Áttekintés a Pápai Magyar Egyházi Intézet jogi helyzetéről*. Bp., 2006. Kézirat, 3.
- [20] CSORBA: *Áttekintés a Pápai Magyar Egyházi Intézet jogi helyzetéről*... 4.
- [21] CSORBA LÁSZLÓ–WALCZ AMARYLISZ: Szimpátia és pártharcok Olaszországban. *História*, 2006. 10. sz. 25.
- [22] A Pápai Magyar Intézet ügyének napirendre tűzéséről lásd FEJÉRDY ANDRÁS: Állam(biztonsági) játszmák a Pápai Magyar Intézet átvétele körül. In: *Egyházüldözés és egyházüldözők a Kádár-korszakban. Tanulmánykötet*. Szerk.: SOÓS VIKTOR ATTILA–SZABÓ CSABA–SZIGETI LÁSZLÓ. Luther Kiadó – Szent István Társulat, Bp., 2010, 361–374.
- [23] Kisberk Imre személyes sorában akár igazolni is láthatjuk azt a tételt, miszerint a papi hivatal nagyságával nő a beszerzés valószínűsége: abból a segédpüspökből, aki 1951-ben egyedülként nem tette le az államesküt, 1969-re beszerzett ügynök lett. MÓZESSY GERGELY: Az 1956-ot követő megtorlás hatása

Kisberk Imre püspök életútjára. In: *Magyar Katolikus Egyház 1956*. A Lénárd Ödön Közhasznú Alapítvány évkönyve 2007. Új Ember, Bp., 2006, 123–142.

[24] Endrey Mihályt 1950 novemberében nevezték ki egri segédpüspökké, de az állam ehhez nem járult hozzá, csak 1972-ben engedélyezték kinevezését pécsi segédpüspökké.

[25] *Mindszenty és a hatalom...* 139. Péter János külügyminiszter jelentése az MSZMP Politikai Bizottságának. Budapest, 1971. április 19.

[26] Az Atto-t a Giovanni Barberini összeállításában megjelent *La politica del dialogo. Le carte Casaroli sull' Ostpolitik vaticana* című dokumentumkötet (Il Mulino, Bologna, 2008) nem közli. Csak a protocollo-t és a mellékleteket, annak ellenére, hogy a protocollo közlése előtt szereplő cím: *Atto e Protocollo con Allegati firmati a Budapest*.

[27] F. f.: *facente funzione*, azaz hivatalban lévő.

[28] Giovanni Barberini hivatkozott kötete nem közli a magyar nyelvű esküszöveget.

[29] N. B.: *Nota bene*, azaz jól figyelj!

[30] A dokumentumban tévesen *propositi* alakban.

[31] Helyesen: ha.

[32] Helyesen, illetve szokványosan: Card.

[33] Szokványos rövidítéssel: Em. o.

[34] Kivételes módon a jegyzőkönyv fotóképiáján haloványan, de kivehető Agostino Casaroli aláírása is. Feltehetően a jegyzőkönyv utolsó kijelentése miatt: „a közös részekre mindkét nyelvű szöveg eredetinek tekintendő”. A Casaroli neve előtti betű feltehetően egy *M.*, ami a *Monsignore*, azaz a prelátusoknak és egyes hivatalviselőknél kijáró megszólítás nem szokványos rövidítése (a bevett forma: Mons. vagy Msgr.).

[35] A fordítás pontatlan: nem kifejezetten a konkordátum műfajára történik utalás, hanem „anélkül, hogy Vele [ti. Szentszékkel] ezt előzőleg egyeztették volna”.

[36] Érdekes, hogy itt többes szám első személyű alak szerepel, míg ugyanez a kifejezés az olasz verzióban harmadik személyű, ami arra utal, hogy ezt a mondatot a magyar fél fogalmazta. A következő mondat ismét visszatér a személytelen harmadik személyre.

[37] Az egyes egyházi állások betöltéséhez szükséges állami hozzájárulásról szóló 1957. évi 22. sz. törvényerejű rendeletet a magyar jogban példátlan módon, visszamenőleges hatállyal, 1956. október 1-jétől alkalmazták és kiterjesztették a katolikus egyházon kívül a református, az evangélikus, valamint az izraelita felekezet bizonyos tisztségei betöltésének módjára is. A katolikus egyházi állások betöltésének módját szabályozó 1951. évi 20. sz. törvényerejű renDELETEhez képest szigorúbb, amennyiben nemcsak a püspöki és rendfőnöki, hanem az alsóbb szintű kormányzati funkciókra – helynöki, irodaigazgatói, esperesi, valamint városi és járási székhelyeken betöltendő plébánosi állásokra – is vonatkozott. A probléma lényege az, hogy a Szentszékől függő kinevezések kapcsán a magyar állam – az 1949-es alkotmányban rögzített szeparáció ellenére is fenntartva ezzel az államfők által évszázadokon át gyakorolt főkegyúri jogot – élni kívánt az előzetes beleszólás lehetőségével, amit Róma *ab ovo* nem vehetett tudomásul. Így egészen 1964-ig, a kérdés részleges megállapodásban történt „rendezéséig” nem volt lehetőség az üresedésben lévő stallumok kánoni betöltésére. A rendelet szövegét lásd BALOGH–GERGELY: i. m. 981–982.

[38] Pontosabb lenne a fordítás így: *lehetővé teszi, hogy*.

[39] Lásd: Città del Vaticano, Segreteria di Stato, S. RR. SS. Archivio Storico, Fondo Spogli, Card. Agostino Casaroli, Pos. 62, Fasc. 2, ff. 225–226. Foglio strettamente confidenziale consegnato da Mons. Casaroli a Mons Hamvas: istruzioni della S. Sede in merito alle nomine vescovili.

[40] Pétery József váci megyéspüspököt 1953-ban, Badalik Bertalan veszprémi megyéspüspököt 1957-ben internálták Hejccére, a rosznyói püspökök egykori nyaralójába az államvédelem erős felügyelete mellett.

[41] Bárd János kalocsai segédpüspököt Grósz József kalocsai érsek halála után, 1961 novemberében XXIII. János pápa kalocsai apostoli kormányzóvá nevezte ki, de hivatalát állami hozzájárulás híján nem vehette át. Állami nyomásra el kellett hagynia Kalocsát, a Kecskemét melletti Kerekegyházaára internálták, püspöki funkcióit nem gyakorolhatta. SÁGI GYÖRGY: A kalocsai érseki szék 1961-es megüresedése. *Egyháztörténeti Szemle* XVII/3 (2016) 25–61.

[42] 1950 és 1959 között a Szentszék nem próbálkozott főpapok kinevezésével, ekkor XXIII. János pápa Winkler Józsefet Szombathelyre, Belon Gellértet Pécsre nevezte ki segédpüspököknek. Míg Winkler helyzetét 1964-ben rendezték és felszentelték, addig Belont a magyar állam csak 1982-ben, 71 éves korában engedte püspökké szentelni.

[43] Helyesen: Belon.

[44] Endrey Mihály váci kanonokot 1950. november 20-án XII. Piusz pápa nevezte ki egri segédpüspököknek, Bárd János kalocsai kanonokot pedig kalocsai segédpüspökké. A két segédpüspök szentelésére 1951. április 1-jén sor is került. Endrey egri segédpüspöki kinevezéséhez az állam nem járult hozzá, helyzetét két évtized múlva úgy rendezték, hogy VI. Pál 1972-ben pécsi segédpüspökké, 1975-ben váci megyéspüspökké nevezte ki, amihez immár megkapta az állami hozzájárulást. Bárd János 1951. július 21-én letehetette az alkotmányra az elvárt hűségesküt (<https://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=10879> ^[2]), következésképp az állam elismerte mint segédpüspököt, gyakorlati működését mégis akadályozták.

[45] Winkler Józsefet 1959. október 7-én nevezte ki XXIII. János pápa c. püspököknek. A kinevezés érvényesülését az állami hatóságok 1959. november 25-én, majd 1963. március 22-én ismételten elutasították. Winkler Józsefet utóbb – előzetes megállapodás értelmében – VI. Pál 1964. szeptember 14-én szombathelyi segédpüspökké nevezte ki. Szentelésére csak ezt követően, október 28-án került sor.

[46] Helyesen: Belon.

[47] Belon Gellértet 1959. október 7-én nevezte ki XXIII. János pápa c. püspököknek. A kinevezés érvényesülését az állami hatóságok 1959. november 25-én, majd 1963. március 22-én ismételten elutasították.

[48] A püspöki állameskü ügyéről lásd Fejérdy: „*Amadeo*” *ügynök és a magyar püspökök eskütétele 1959-ben...* 161–179.

[49] A Minisztertanács 42/1949. számú, október 22-én kihirdetett rendelete előírta, hogy lelkészek is tegyenek esküt a Magyar Népköztársaságra és annak alkotmányára, mint olyan személyek, akik az államtól jövedelem-kiegészítésben részesülnek. A 4288/1949. (X. 22.) MT számú rendelet a Magyar Népköztársaságra és annak alkotmányára teendő eskü tárgyában. BALOGH–GERGELY: i. m. 896–897.

[50] A magyar nyelvű dokumentumban itt – tévesen és értelemzavaróan – egy záró idézőjel szerepel, ami az olasz verzióból hiányzik. A szövegközlést eszerint javítottuk.

[51] A mondat helyesebb és az olasz szöveget pontosabban kifejező felépítése: *Magyarországon működő katolikus papok és püspökök esküjének szövege – más magyar állampolgárokhoz hasonlóan – a következő.*

[52] Hajdúdorogról 1964. március 19-i keltezéssel hívták vissza a miniszteri biztost. Ezt egyúttal Székesfehérváron is megtették, de csak azt követően, hogy a Szentszék március 11-ei keltezéssel egy levelet küldött Shvoy püspököknek, „*amelyben utalással a Szentszék részéről a magyarországi egyház javára folyamatban lévő kapcsolatokra, bizalmát fejezi ki, hogy támogatja ezen erőfeszítések pozitív kimenetelét és együttműködik azokkal*”. Emlékeztető a Magyar Kormány és a Szentszék megbízottai között folytatott budapesti tárgyalásokról (1964. márc. 14–23.). MNL OL XIX–A–21–e–0022–9/d/1964. (Vö. MNL OL XIX–A–21–a–N–22–1/1964. Állami Egyházügyi Hivatal – Elnöki iratok. Gépelt, kézzel írt hitelesített kiadvány; SZABÓ: i. m. 178–179. és BARBERINI: i. m. 110–111.) A püspöki kar 1964. december 17-ei konferenciáján Hamvas Endre kalocsai érsek, a testület elnöke felszólalásában nyugtázta, hogy az „*egyházmegyei hivatalok mellé beosztott állami megbízottak megbízatása megszűntnek tekintendő!*” (BALOGH MARGIT: *A magyar katolikus püspöki kar tanácskozásai 1949–1965 között*. II. kötet. METEM, Bp., 2008, 1216.)

[53] Az olasz szövegben a *normális* jelző helyett: jó.

[54] Részben ennek lett az eredménye Amleto Cicognani államtitkár fentebb említett levele Shvoy Lajos székesfehérvári püspöknek. MNL OL XIX–A–21–a. Sz–18–3/1964. A Shvoyhoz intézett levél azonban nem kizárólag a magyar egyházpolitikai vezetés nyomására született. A székesfehérvári püspök maga is szerette, hogy a követendő magatartást illetően útmutatást kérjen a Szentszéktől. BARBERINI: i. m. 109–111.

[55] Az 1957. évi 22. sz. törvényerejű rendeletről van szó.

[56] Csak az olasz szövegben szereplő kifejezés.

[57] Az olasz nyelvű szövegben ez a mondatrész nem szerepel: *a hozzájárulás törvényességére vonatkozólag*.

[58] A Magyar Népköztársaság Kormánya és a Magyar Katolikus Püspöki Kar képviselőinek megállapodása. Budapest, 1950. augusztus 30. Szövegét lásd BALOGH–GERGELY: i. m. 944–946.

[59] A mondat helyesebb és az olasz szöveget pontosabban kifejező fordítása: *ami kötelező mind a katolikus papokra, mind a magyar állampolgárokra*.

[60] A Magyar Katolikus Püspöki Kar nevében Grösz József kalocsai érsek mellett a megállapodást aláírta Czapik Gyula egri érsek, Dudás Miklós hajdúdorogi püspök, Shvoy Lajos székesfehérvári püspök és Pétery József váci püspök is. Nem világos, hogy miért épp ők voltak az aláírók, hiszen Grösz és Czapik érsekek kivételével nem voltak a megállapodást előkészítő tárgyalóbizottság tagjai, ugyanakkor a püspöki kar számos tagja hiányzik a névsorból.

[61] Pontosabb lenne így: *kapcsolattartás*.

[62] Helyesen nem a küldetés, hanem a megbízott státusza félhivatalos.

[63] Ez a megbízatás a nunciusi lenne, amelynek az államhoz is van hivatalos akkreditációja.

[64] Ez a megbízatás csupán a helyi egyházhoz rendelkezik küldetéssel, az államhoz nem.

[65] 1963. március 22-én az Elnöki Tanács közkegyelmi rendelete (1963. évi 4. törvényerejű rendelet) nyomán 54 börtönbüntetésre ítélt pap és szerzetes, valamint több világi személy visszanyerte szabadságát.

[66] A szerzetesrendek működési engedélyét az 1950. évi 34. törvényerejű rendelet vonta meg (kihirdetve: 1950. szeptember 7.), szövegét lásd BALOGH–GERGELY: i. m. 947–948. A rendelet az 1988-as *Katolikus Almanach* szerint 2300 férfi szerzetest és 8800 apácát érintett.

[67] 1950. szeptember 7-étől csak 4 szerzetesrend működhetett tovább a rendenként 2–2 gimnázium ellátásához szükséges létszámmal. A *bencések* a pannonhalmi és a győri, a *piaristák* a budapesti és a kecskeméti, a *ferencsek* (kapisztránus provincia) a szentendrei és az esztergomi, a *Miasszonyunkról Nevezett Szegény Iskolánövérsek* a budapesti és a debreceni gimnáziumokat működtethették. Gimnáziumonként és évfolyamonként két párhuzamos osztály indulhatott: ez rendenként 16 osztályt, osztályonként 2–2 szerzetes paptanárt, azaz 32 főt jelentett. Az iskola- és kollégiumigazgatás, valamint a rendi kormányzat feladatainak ellátására biztosított kerettel együtt átlag 60 szerzetes maradt a rendi keretek között.

[68] Pontosabb fordításban: *rájuk jellemző/sajátos hivatásuknak megfelelő*.

[69] A működési engedélyüktől megfosztott szerzetesi közösségek csak illegálisan élhettek tovább. A meghatározott keretek között működésében engedélyezett renden kívül 1986-ban az Állami Egyháziügyi Hivatal hozzájárult a Magyarok Nagyszonya Társasága női betegápoló rend felállításához. A működési engedélyt megvonó 1950. évi 34. törvényerejű rendeletet csak az 1989. évi 17. számú törvényerejű rendelet helyezte hatályon kívül.

[70] Az olasz nyelvű verzióban szerepel, a magyar fordításból viszont értelemzavaróan kimaradt.

[71] A 21/1957. (III. 24.) Korm. számú rendelet értelmében az 1956 előtti módon, kizárólag az iskola falain belül, fakultatív rendszerben, szigorú ellenőrzés mellett lehetett hitoktatást tartani. A fakultatív vallásoktatást csak az általános iskolákban és az általános gimnáziumokban engedélyezték, más típusú középiskolákban (mint például szakközépiskolákban, technikumokban vagy szakmunkásképzőkben) nem. Szövegét lásd BALOGH–GERGELY: i. m. 977–978. A rendelet végrehajtásáról szóló 39/1957. sz. művelődésügyi miniszteri utasítást lásd ugyanitt: 978–980.

[72] Az utalásban szereplő rendeletészlet így szól: *„A törvény szigorával kell fellépni mindazokkal szemben, akik [...] erőszakkal, fenyegetéssel, vagy megfélemlítéssel a vallásoktatáson való részvételre vagy részt nem vételre vonatkozó elhatározást befolyásolni törekednek.”*

[73] Az olasz nyelvű verzióban így.

[74] Az olasz nyelvű verzióban így.

[75] A felek – Agostino Casaroli és Prantner József – által 1964. március 22-én, Budapesten aláírt olasz és magyar nyelvű emlékeztető szövegét lásd MNL OL XIX–A–21–e–0022–42/a/1963. BARBERINI: i. m. 289–302. *Promemoria sulle trattative fra Santa Sede e rappresentanti del Governo ungherese* (Roma, 1–5 ottobre 1963).

[76] Az 1964. március 13–24. közötti tárgyalások közös emlékeztetőjét az 1964. június 9. és 14. között Rómában tartott újabb tárgyalási fordulón véglegesítették és írták alá. A levéltéri dokumentumok között egyelőre csak letisztázott fogalmazványok kerültek elő, aláírt példány nem: MNL OL XIX–A–21–e–0022–9/a–9/d/1964. (Vö. SZABÓ: i. m. 180–181. Az MSZMP KB Agitációs és Propaganda Osztály és az Állami Egyháziügyi Hivatal közös tájékoztatója a Politikai Bizottság részére a magyar kormány és a vatikáni megbízott közötti tárgyalásról. 1964. március 24.) Casaroli beszámolóját lásd BARBERINI: i. m. 102–129. *Relazione di Mons. Casaroli al Card. Segretario di Stato sulla ripresa dei contatti con il Governo ungherese* (Budapest, 14–24 marzo 1964).

[77] Az olasz nyelvű verzióban így.

[78] Ioannis PP. XXIII: Litterae encyclicae Pacem in terris de pace omnium gentium in veritate, iustitia, caritate, libertate constituenda. (1963. április 11.) *Acta Apostolicae Sedis* 55 (1963) 257–304. Magyarul: XXIII. János pápa: Pacem in terris kezdetű enciklikája. 1963. In: *Az egyház társadalmi tanítása. Dokumentumok*. Szerk.: TOMKA MIKLÓS–GOJÁK JÁNOS. Szent István Társulat, Bp., 1993, 161–195.

[79] Az olasz nyelvű verzióban így.

[80] Pontosabban: *nem marad*.

[81] A hivatkozott emlékeztető szövegét pontosan idézi a megállapodás szövege, de annak magyar és olasz nyelvű verziói néhány szó erejéig eltérnek egymástól. Az olasz szövegben ugyanis az „eszmény” főnév után egy magyarázó mellémondattal szerepel: *„amelyek mélyen keresztények”*, de ez a magyar változatból hiányzik.

[82] A magyar nyelvű verzióban itt tévesen egy idézetet záró jel szerepelt.

[83] *Nihil sine episcopo* (lat.): semmit a püspök (tudta) nélkül.

[84] Az olasz nyelvű változatban múlt időben (*meg kívánta világtítani*), azonban az eredeti emlékeztetőben is így, jelen időben szerepel.

[85] Az idézett szakasz szó szerint egyezik az aláírás nélküli emlékeztető szövegével. MNL OL XIX–A–21–e–0022–9/d/1964. *Emlékeztető a Magyar Kormány és a Szentszék megbízottai között folytatott budapesti tárgyalásokról* (1964. márc. 14–23.).

[86] A különböző csatornákon keresztül – többek között a budapesti központi szemináriumra, a püspökök állami hűségesküjére, a papi békemozgalomra, valamint az 1957. évi 22. számú törvényerejű rendeletről szólóan – begyűjtött információk alapján a Szentszék 1959-ben igen súlyosnak ítélte meg a magyar egyház helyzetét, és egyre inkább attól kezdett tartani, hogy Magyarországon is bekövetkezhet egy, a kínaihoz hasonló egyházszakadás, ha a magyar püspökök a vatikáni intézkedéseket figyelmen kívül hagyva kötnék meg egyezéseket a kormánnyal. FEJÉRDY ANDRÁS: Titkos püspökszentelés(ek) Magyarországon 1960 őszén. Az első Regnum-per helye a magyar egyházpolitikában és a szentszéki *Ostpolitik*ban. In: *Csapdában. Tanulmányok a katolikus egyház történetéből, 1945–1989*. Szerk.: BÁNKUTI GÁBOR–GYARMATI GYÖRGY. Állambiztonsági Szolgálatok Történelmi Levéltára – L'Harmattan, Bp., 2010, 129–155.

[87] Utalás arra, hogy – ellentétben Ukrajnával, Romániával és Csehszlovákiával – Magyarországon nem szüntették meg és nem olvastották be az ortodoxiába a görög katolikus egyházat.

[88] A Zsinati Szent Kongregáció 1957. január 21-én két dekrétumban összesen 21 – ÁEH kívánságára kinevezett – püspöki helynököt, irodaigazgatót, békepapot tiltott el hivatala további gyakorlásától. BALOGH MARGIT: *Mindszenty József 1892–1975*. MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Bp., 2015, 1071–1072.

[89] Mindszenty 1956. november 4-ét követően egy sor egyházkormányzati személyi rendelkezést adott ki az Egyesült Államok budapesti követségéről, amelyekkel 11 vezető békepapot megfosztott tisztségétől, hét – korábban az ÁEH által a fővárosból eltávolított – plébánost visszahelyezett. BALOGH: *Mindszenty József 1892–1975... 1069–1071*.

[90] 1957. május 24-én a kormány nyomására a katolikus püspökök az Országos Béketanáccsal együtt megalakították az Országos Béketanács Katolikus Bizottságát, és a püspöki kar szerveként – tehát egyházi jogi státusszal – az *Opus Pacist*, amely így nem alulról szerveződött, tagsága sem volt. Első elnöke Grósz József kalocsai érsek. Az *Opus Pacis* a rendszerváltozáskor szűnt meg.

[91] Az idézett szakasz szó szerint nem, de tartalmilag egyezik az aláírás nélküli emlékeztető szövegével. MNL OL XIX–A–21–e–0022–9/d/1964. Emlékeztető a Magyar Kormány és a Szentszék megbízottai között folytatott budapesti tárgyalásokról (1964. márc. 14–23.).

[92] Az idézett szakaszt nem tartalmazza a fellelhető, de aláírás nélküli emlékeztető szövege. MNL OL XIX–A–21–e–0022–9/d/1964.

[93] A Szentszék 1964 után valóban változtatott a vezető emigráns papok beosztásán, kivonva őket a magyar ügyek közvetlen intézéséből. Mester Istvánt például a Konzisztoriális Kongregációban már 1964 őszén olyan pozícióba helyezték át, ahol nem foglalkozott magyar ügyekkel. Zágon Józsefet pedig 1967-ben léptették elő az „Emigráció Legfőbb Tanácsa” titkárává. Ezáltal már nem speciálisan a magyar ügyek tartoztak rá. FEJÉRDY: *Magyarország és a II. Vatikáni Zsinat... 156*.

[94] A Pápai Magyar Intézet visszaadásáról lásd FEJÉRDY: *Állam(biztonság)i játszmák a Pápai Magyar Intézet átvétele körül... 361–374.*; TÓTH: i. m.

[95] Az olasz nyelvű verzióban udvariasabb formában: „*Mindszenty bíboros helyzete.*” – 1964 tavaszán már eldöntött tényné vált, hogy a bíboros ügyét leválasztják a megegyezésről, és ezt az 1964. június 9. és 14. között Rómában folyt, sorrendben immár a negyedik tárgyalási fordulón megerősítették, rögzítve egyúttal a magyar kormány jelen pontban megismételt feltételeit Mindszenty távozásának hozzájárulásához. Ebben a stádiumban a Szentszék – bár egy évvel korábban még nem tartotta lehetetlennek – nem garantálta, hogy távozása után Mindszenty hallgatni fog (szilencium kérdése).

[96] Az 1964. június 9. és 14. között Rómában folyt tárgyalásokon egyeztettek és írták alá az 1964. márciusi budapesti tárgyalásról készült emlékeztetőt. Lásd: *Jelentés a Magyar Kormány és a Szentszék megbízottai között folytatott római tárgyalásról* (Róma, 1964. június 9–14.) MNL OL XIX–A–21–e–0022–12/a/1964.

[97] Az olasz változatban fordított sorrendben nevezi meg az eredetinek tekintendő szövegeket: előbb a Szentszék, utána a magyar kormány megbízottjának kijelentéseire vonatkoztatva.

[98] A püspökök kinevezésére vonatkozó megállapodás előzményeiről és létrejöttéről lásd FEJÉRDY: *Szentszéki stratégiák a magyar püspöki székek betöltésére 1945–1964 között ... 291–305*.

[99] Az 1927-ben alapított Római Magyar Akadémia a Klebelsberg-féle kultúrpolitikai koncepció keretében létrehozott, a tudósutánpótlást biztosítani hivatott külföldi magyar intézményhálózat (*Collegium Hungaricum*) részeként jött létre.

[100] Az 1927-ben a magyar állam által megvásárolt római Falconieri-palotában megalakuló Római Magyar Akadémián belül az 1928/1929-es tanévben kezdte meg működését a papi szekció. TÓTH: i. m. 17.

[101] Az 1939. június 8-án kelt dekrétummal a Római Magyar Papi Kollégium kánonjogi önállóságot kapott, de csak ideiglenes, öt évre szóló szabályzata volt. TÓTH: i. m. 27.

[102] A Pápai Magyar Egyházi Intézet státuszát Serédi Jusztinián bíboros, esztergomi érsek előterjesztésének és közreműködésének köszönhetően az 1940. július 16-án kelt dekrétum véglegesítette. Tartalmi ismertetését és facsimile másolatát lásd: TÓTH: i. m. 27–28.

[103] A részleges megállapodás értelmében Zágon József és Mester István ténylegesen november 5-én adták át az intézetet a magyar egyház képviselőinek, Kovács Sándor szombathelyi püspöknek és Csepregi Ignác ideiglenes vezetőnek. Vö. *A Pápai Magyar Egyházi Intézet átadás-átvételi jegyzőkönyve*. 1964. november 5. MNL OL XIX–A–21–a. R–41–1/1964.; SZABÓ: i. m. 2005. 236–237.

Címkék:

[Vatikán](#) ^[3]

[katolikus egyház](#) ^[4]

[diplomácia](#) ^[5]

[Kádár-korszak](#) ^[6]

Kiadás: 18. évfolyam (2018) 6. szám

Forrás webcím: <https://www.archivnet.hu/az-1964-es-magyar-szentszeki-reszleges-megallapodas>

Hivatkozások

[1] <https://www.archivnet.hu/az-1964-es-magyar-szentszeki-reszleges-megallapodas>

[2] <https://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=10879>

[3] <https://www.archivnet.hu/cimkek/vatikan>

[4] <https://www.archivnet.hu/cimkek/katolikus-egyhasz>

[5] <https://www.archivnet.hu/cimkek/diplomacia>

[6] <https://www.archivnet.hu/cimkek/kadar-korszak>